

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Přírodovědecká fakulta

Katedra rozvojových studií

Pavčina PIJÁKOVÁ

**PROBLEMATIKA URBANIZACE V ROZVOJOVÝCH ZEMÍCH:
PŘÍPADOVÁ STUDIE KENI**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: RNDr. Pavel Ptáček, Ph.D.

Olomouc 2009

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně a všechny použité zdroje informací jsem uvedla v seznamu literatury.

V Olomouci, dne 11. 5. 2009

.....

Podpis

Chtěla bych tímto poděkovat RNDr. Pavlovi Ptáčkovi, Ph.D. za trpělivost, vstřícný přístup, cenné rady, připomínky a odborné vedení mé bakalářské práce.

Vysoká škola: Univerzita Palackého

Fakulta: Přírodovědecká

Katedra: Rozvojových studií

Školní rok: 2007/08

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

student

Pavλίna PIJÁKOVÁ

Obor

Mezinárodní rozvojová studia

Název práce:

Problematika urbanizace v rozvojových zemích: Případová studie Keni

The Urbanization Problems in Developing Countries: Case study of Kenya

Zásady pro vypracování:

Cílem bakalářské práce je zaměřit se na problematiku vnitřní migrace, neregulované urbanizace v rozvojových zemích Afriky, příčiny vzniku slumů v Keni, respektive v hlavním městě Nairobi. Práce nastíní vývoj tohoto jevu, analyzuje přístupy místních nevládních organizací k řešení problému a porovná jejich úspěšnost.

Struktura práce:

1. Úvod, cíle, metody zpracování
2. Vnitřní migrace v rozvojových zemích Afriky (příčiny)
3. Specifika urbanizace v Africe (statistické údaje, chudoba ve městech)
4. Případová studie: Keňa
 - 4.1. Problematika slumů
 - 4.2. Místní programy a iniciativy, NGO's
5. Résumé (v angličtině)
6. Závěr

Bakalářská práce bude zpracována v těchto kontrolovaných etapách:

Konkretizace osnovy (květen 2008).

Rešerše literárních pramenů (červenec – říjen 2008).

Zpracování 1. a 2. kapitoly (listopad 2008).

Zpracování 3. a 4. kapitoly (prosinec 2008 – leden 2009).

Zpracování 5. kapitoly a formulace závěru (únor 2009).

Dokončení a odevzdání práce (duben 2009).

Rozsah grafických prací: grafy, mapy, tabulky.

Rozsah průvodní zprávy: 12 000 – 15 000 slov textu + BP práce v elektronické podobě

Seznam odborné literatury:

DAVIS, M. *Planet of slums*. London: Verso, 2006. 228 s., ISBN 1-84467-022-8.

DRAKAKIS, D. *The Third World city*. London: Routledge, 1995. 116 s., ISBN 0-415-05895-3.

SKELDON, R. *Migration and development: a global perspective*. Velká Británie: Addison-Wesley Longman, 1997. 253 s., ISBN 0582239605.

ŠINDLER, P. *Sociální důsledky urbanizace*. Ostrava: PŘF OU, 1999. 99 s., ISBN 80-7042-779-5.

ŠINDLER, P. *Urbanizační procesy v rozvojových zemích*. Ostrava: OU, 1999. 88 s. ISBN 80-7042-778-7.

UN HUMAN SETTLEMENTS PROGRAMME. *Slums of the world: the face of urban poverty in the new millennium?* Keňa: UN-HABITAT, 2003. 90 s., ISBN 9211316839.

Internetové zdroje

KAHIMBAARA, J. A. *The Population Density Gradient and the Spatial Structure of a Third World City: Nairobi, A Case Study* [on-line]. 1986. Dostupné z:

<<http://usj.sagepub.com/cgi/content/abstract/23/4/307>>. (Urban Studies).

MARSTON, B. et al. *A Program to Provide Antiretroviral Therapy to Residents of an Urban Slum in Nairobi, Kenya* [on-line]. 2007. Dostupné z:

<<http://jia.sagepub.com/cgi/content/abstract/6/2/106>>. (Journal of the International Association of Physicians in AIDS Care (JIAPAC)).

Vedoucí bakalářské práce: RNDr. Pavel Ptáček, Ph.D.

Datum zadání bakalářské práce: květen 2008

Termín odevzdání bakalářské práce: květen 2009

vedoucí katedry

vedoucí bakalářské práce

Obsah

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	8
1 ÚVOD.....	10
2 CÍLE PRÁCE	11
3 METODY ZPRACOVÁNÍ	12
4 URBANIZACE	14
4.1 DEFINICE POJMU	14
4.2 STRUČNÝ HISTORICKÝ VÝVOJ	15
4.2.1 Předindustriální éra.....	15
4.2.2 Industriální éra.....	16
4.2.3 Současná urbanizace.....	17
4.3 URBANIZAČNÍ TRENDY VE SVĚTĚ.....	19
5 SPECIFIKA URBANIZACE V AFRICE	21
5.1 HISTORIE URBANIZACE V AFRICE	22
5.2 STATISTICKÉ ÚDAJE	23
5.3 DEMOGRAFICKÉ ASPEKTY.....	25
5.3.1 Růst počtu obyvatel ve městech	26
5.3.2 Migrace.....	27
5.4 MĚSTSKÁ CHUDOBA	28
5.4.1 Slumy.....	31
5.5 MEZINÁRODNÍ SNAHY.....	33
5.5.1 Program OSN pro lidská sídla.....	34
5.5.2 MDGs, cíl 7	35
5.5.3 Další donoři	36
6 PŘÍPADOVÁ STUDIE: KEŇA.....	37
6.1 OBECNÁ CHARAKTERISTIKA NAIROBI.....	40
6.1.1 Historie města	42
6.2 PROBLEMATIKA KEŇSKÝCH SLUMŮ V NAIROBI	43
6.2.1 Slumy v Nairobi	44
6.2.2 Kibera	46

6.3 MÍSTNÍ PROGRAMY A PROJEKTY	52
6.4 NGOs A CBOs V KIBEŘE	56
7 ZÁVĚR.....	59
8 SHRNU TÍ.....	61
SUMMARY	62
POUŽITÁ LITERATURA.....	63

Seznam použitých zkratek

AfDB	<i>African Development Bank</i> (Africká rozvojová banka)
APHCR	<i>African Population and Health Research Center</i>
CBD	<i>Central Business District</i> (Obchodní centrum města)
CBO	<i>Community Based Organisation</i>
CDS	<i>City Development Strategies</i> (Rozvojové strategie města)
CORDAID	<i>Catholic Organisation for Relief and Development Aid</i>
DAC	<i>Development Assistance Committee</i> (Výbor pro rozvojovou pomoc)
DESA	<i>Department of Economic and Social Affairs</i> (Oddělení pro ekonomické a sociální záležitosti)
DFID	<i>Department for International Development</i>
ECOSOC	<i>Economic and Social Council</i> (Hospodářská a sociální rada)
EGM	<i>United Nations Expert Group Meeting</i> (Expertní skupina OSN)
GDP/HDP	<i>Gross Domestic Product</i> (Hrubý domácí produkt)
HIV/AIDS	<i>Human Immunodeficiency Virus/Acquired Immune Deficiency Syndrome</i> (Virus lidské imunitní nedostatečnosti/Syndrom)
IDTs	<i>International Development Targets</i> (Mezinárodní rozvojové cíle)
ILO	<i>International Labour Organisation</i> (Mezinárodní organizace práce)
IMF/MMF	<i>International Monetary Fund</i> (Mezinárodní měnový fond)
KAR	<i>King's African Rifle</i> (Královští afričtí střelci)
KBTP	<i>Kibera Bicycle Transport Project</i>
KCYP	<i>Kibera Community Youth Programme</i>
KENSUP	<i>Kenya Slum Upgrading Programme</i>
KESHO	<i>Kenya Environmental, Sanitation and Health Organisation</i>
KNBS	<i>Kenya National Bureau of Statistics</i>
Ksh	<i>Kenyan shilling</i> (Keňský šilink)
KUWESA	<i>Kibera Ushirika wa Usafi Laini Saba Water, Environment and Sanitation</i>
KWAHO	<i>Kenya Water for Health Organisation</i>
K-WATSAN	<i>Kibera Integrated Water, Sanitation and Waste Management Project</i>
KYSG	<i>Kibera Youth Self Help Group</i>
LDCs	<i>Least Development Countries</i> (Nejméně rozvinuté země)
MDGs	<i>Millenium Development Goals</i> (Rozvojové cíle tisíciletí)
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí

NCWSC	<i>Nairobi City Water and Sewerage Company</i>
NEPAD	<i>New Partnership for Africa's Development</i>
NGO/NNO	<i>Non-governmental Organisation</i> (Nestátní nezisková organizace)
NHC	<i>National Housing Corporation</i>
ODA	<i>Official Development Assistance</i> (Oficiální rozvojová pomoc)
OECD	<i>Organisation for Economic Co-operation and Development</i> (Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj)
PRSP	<i>Poverty Reduction Strategy Paper</i> (Strategický dokument pro snižování chudoby)
REG	<i>Riruta Environmental Group</i>
SHOFCO	<i>Shining Hope for Community</i>
SIDA	<i>Swedish International Development Cooperation Agency</i>
TNP	<i>Taka ni Pato Project</i>
UN/OSN	<i>United Nations</i> (Organizace spojených národů)
UNCHS	<i>United Nations Commission on Human Settlements</i> (Komise OSN pro lidská sídla)
UNDP	<i>United Nations Development Programme</i> (Rozvojový program OSN)
UNEP	<i>United Nations Environment Programme</i> (Program OSN na ochranu životního prostředí)
UNFPA	<i>United Nations Fund for Population Activities</i> (Populační fond OSN)
UN-HABITAT	<i>United Nations Human Settlements Programme</i> (Program OSN pro lidská sídla)
UNICEF	<i>United Nations Children's Fund</i> (Dětský fond OSN)
UNON	<i>United Nations Office at Nairobi</i> (Kancelář OSN v Nairobi)
UNSD	<i>United Nations Statistic Division</i> (Statistické oddělení OSN)
UULS	<i>Kibera Ushirika wa Usafi Laini Saba</i>
WAC II	<i>Water for African City Phase II</i>
WatSan	<i>Project Kibera & Mukuru Water & Sanitation</i>
WB/SB	<i>World Bank Group</i> (Skupina Světové banky)
WHO	<i>World Health Organisation</i> (Světová zdravotnická organizace)
WTO	<i>World Trade Organisation</i> (Světová obchodní organizace)

1 Úvod

V současné době jsou urbanizační procesy jevem, kterému je věnována značná pozornost. Pronikly do všech regionů světa a stále pokračují. Dosahují nejvyšší intenzity a tempa ve své historii. Důkazem je rok 2008, kdy byl poprvé v dějinách lidstva překročen počet venkovského obyvatelstva městským. Urbanizační procesy se v jednotlivých regionech světa výrazně liší. Ve vyspělých zemích se podílí na sociálně-ekonomickém rozvoji měst. Ta představují atraktivní místa pro život, nabízejí větší vzdělávací, pracovní, kulturní a obchodní možnosti.

Naopak urbanizace v rozvojových zemích vede k neregulovanému růstu měst. Přelidněním některých jeho částí vznikají nelegálně osídlené oblasti, chudinské čtvrti, tzv. slumy. Chudé venkovské obyvatelstvo Afriky přichází do měst s představou, že zde nalezne lepší podmínky pro život. Jejich příjmová situace se nezmění, v některých případech dokonce zhorší, jelikož místní úřady nejsou schopny zajistit všem nově příchozím pracovní příležitosti. Bezvýhodná životní situace je vede k bydlení ve slumu, kde musí každodenně čelit mnoha úskalím.

Problematikou vnitřní struktury a vývoje města Nairobi jsem se zabývala v seminární práci Socioekonomická studie východní Afriky. Chtěla jsem si rozšířit své znalosti, a proto jsem si toto téma vybrala pro zpracování bakalářské práce. Na slumu Kibera bych ráda sledovala aktuální problémy, neadekvátní životní podmínky místních obyvatel a snahy vlády, neziskových organizací a místních komunit řešit současný stav.

2 Cíle práce

Cílem bakalářské práce je zaměřit se na problémy spojené s neregulovanou urbanizací v rozvojových zemích Afriky, především na problematiku vzniku slumů v Keni, respektive v jeho hlavním městě Nairobi. Práce nastíní vývoj tohoto jevu, analyzuje přístupy mezinárodních organizací, keňské vlády, místních nevládních organizací k řešení problému a porovná jejich úspěšnost.

V teoretické kapitole bude definován pojem urbanizace, popsán její stručný historický vývoj a urbanizační trendy ve světě. Další kapitola se věnuje specifikům urbanizace v Africe, problémům se statistickými údaji, demografickým aspektům urbanizačních procesů, městské chudobě, slumům a mezinárodním iniciativám.

Případová studie Keni se bude zabývat problematikou slumů v hlavním městě Nairobi. Pro podrobnější studii bude zpracován slum Kibera. Bude charakterizován jeho historický vývoj, uvedeny současné problémy, některé programy a projekty ke zlepšení životních podmínek. Poslední část práce shrne postoj vlády, místních nevládních organizací a komunit.

3 Metody zpracování

Při psaní bakalářské práce byla použita rešeršně-kompilační metoda sběru a třídění dat, jejich následná analýza a interpretace. Informace byly získávány z tištěné literatury, internetových zdrojů a zahraničních databází. Pro snadnější orientaci v textu je na začátku práce uveden seznam všech použitých zkratk s jejich celým názvem v původním jazyce a u některých doplněn českým překladem. Pro citace v textu byl použit systém poznámek pod čarou, které odkazují na seznam použitých zdrojů na konci práce. Ty taktéž slouží pro bližší a doplňující vysvětlení informací v textu. Cizojazyčné názvy a slova, která nemají doslovný český překlad, jsou psaná kurzívou. Doplnky této práce představují tabulky a obrázky.

Vzhledem k obsahu bakalářské práce, která se skládá ze dvou větších na sebe navazujících celků, je možné zdrojovou literaturu rozdělit na dvě části. První část bakalářské práce se zabývá historií urbanizace, zaměřuje se na urbanizační procesy a trendy v rozvinutých, ale především rozvojových zemích Afriky. Řada českých i zahraničních autorů se ve svých publikacích věnuje zejména geografii obyvatelstva a sídel, například Bašovský, Musil, Votrubec a Short. Avšak průběh urbanizace v rozvojových zemích Afriky je tématem, které u českých autorů není předmětem zájmu. Proto je tato literatura značně omezena. Výjimku představuje Petr Šindler, který se průběhem urbanizace zabývá ve své knize *Urbanizační procesy v rozvojových zemích*, kde přímo nalezneme kapitolu pojednávající o Africe. Zdrojem informací ke zpracování části pojednávající o urbanizačních trendech ve světě jsou především publikace *World Urbanization Prospects: The 2007 Revision* nebo elektronická databáze poskytnuté *United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division* a publikace *Urbanization: A Majority in Cities: Population & Development* vydaná *United Nations Fund for Population Activities (UNFPA)*.

Ke zpracování kapitoly zabývající se specifiky urbanizace v Africe, byla použita víceméně zahraniční literatura, která se soustředí na tuto oblast. Zde existuje velké množství cizojazyčných publikací, avšak dostupnost těchto knižních zdrojů v České republice není snadná. Pro příklad si uvedeme knihu od Dickenson a kol. *A Geography of the Third World* zabývající se problémy rozvojových zemí, například se získáváním dat, vnitřní migrací, jejími důsledky, urbanizací a populací. Otázkou migrace se rovněž zabývá De Blij ve své knize *Human Geography: culture, society, and space*. Téma městské chudoby zpracovává na svých internetových stránkách Světová banka (*World Bank*) dále

pak Bell a Fox v publikaci *Urban Poverty and Development in the 21st Century: Towards an Inclusive and Sustainable World*. Problematika slumů je aktuálním tématem, kterému se věnuje Davis se ve své knize *Planet of Slums*. Pro zpracování tabulek a obrázků představují hlavní zdroj dat internetové stránky OSN (UN) a její publikace. V rámci UN existuje několik specializovaných agencí, programů a fondů, které se zabývají populačním vývojem a urbanizačními změnami: *United Nations Fund for Population Activities (UNFPA)*, *United Nations Department of Economic and Social Affairs/Population Division*; otázkami bydlení: *United Nations Programme for Human Settlements (UN-HABITAT)*. Každoročně podávají zprávy o současné situaci ve svých studiích.

Druhá část práce je věnována vzniku slumů v Nairobi, hlavním městě Keni. V současné době neexistuje tištěná literatura, která se zabývá sociálními a ekonomickými problémy. Proto mnoho nezbytných údajů pro pochopení všech souvislostí bylo získáváno prostřednictvím internetových serverů, například z Národního statistického úřadu Keni (*Kenya National Bureau of Statistics*) a Světové banky (*World Bank*). Dále ze stránek CIA: *The World Factbook*, který nabízí základní údaje o Keňské republice. Historii Nairobi podává Kancelář OSN v Nairobi (*United Nations Office at Nairobi*). K dispozici je jen málo studií. Mittulah je autorem jedné z nich: *Understanding Slums: Case Studies for the Global Report 2003*. Místní nevládní organizace a skupina místních komunit se na svých internetových stránkách podstatně liší v uváděných číselných hodnotách (o obyvatelstvu, rozloze). Doplňující informace tvoří články stažené ze zahraniční databáze *SAGE Publications*, například studie od autora Mwangi, který se ve své knize *The Nature of Rental Housing in Kenya* zajímá o problém vlastnictví půdy.

4 Urbanizace

Cílem této kapitoly je vysvětlení pojmu urbanizace ze dvou přístupů, geografického a sociologického, srovnání jejich odlišností a podobností. Následuje zde stručný historický vývoj urbanizace od předindustriálního období až do současnosti. Závěr kapitoly je věnován urbanizačním trendům ve světě a jejich komparaci.

V současné době jsou urbanizační procesy velmi sledovaným jevem. V posledních dvou staletích jsou intenzivnější než dříve. Dosáhly již globálního charakteru a stále pokračují. Urbanizace probíhá v zemích s rozdílnou ekonomickou úrovní. Ve vyspělých zemích je růst měst v souladu s jejich ekonomickými a sociálními možnostmi.¹ To neplatí pro rozvojové země, které zpravidla nejsou připraveny na zvýšení podílu městského obyvatelstva. Většina těchto zemí čelí neregulovanému růstu měst, který s sebou přináší spoustu úskalí.

4.1 Definice pojmu

Existuje velké množství definic termínu urbanizace, proto si uvedeme jen zlomek z nich. Votrubec² tento pojem definuje jako „různorodý, jelikož zahrnuje obvykle množství různých vývojových jevů kvantitativní i kvalitativní povahy, které se souhrnně projevují výraznou koncentrací obyvatelstva do měst (tzv. přímá urbanizace) a měnícím se způsobu života obyvatelstva v městech i na venkově (tzv. nepřímá urbanizace)“. Pro srovnání Šindler³ urbanizaci chápe jako „společenský proces formování a rozvoje městského způsobu života, růstu úlohy měst ve vývoji společnosti a pronikání městských prvků do prostoru celého osídlení naší Země“. Výklad Shorta⁴ říká: „Urbanizace je proces vedoucí ke zvyšování podílu městského obyvatelstva na celkové populaci. Nese s sebou kromě změny místa bydliště též přijetí odlišného způsobu života.“ Tyto definice představují spíše geografický pohled na urbanizaci. Ve Slovníku humánní geografie je proces urbanizace výstižně zachycen anglickým spojením „*becoming urban*“⁵, což v překladu značí proces, při kterém se prostředí stává městským, mění se na městské.

Je možný také jiný přístup, sociologický. Ten obecně prezentuje urbanizaci jako „prostorovou koncentraci lidských činností i obyvatelstva projevující se změnami v chování lidí, jejich motivacích, v kulturních vzorech i ve formách organizace společnosti.

¹ Šindler, P., 1999, str. 5, 6

² Votrubec, C., 1980, str. 171

³ Šindler, P., 1999, str. 5

⁴ Short, J. R., 1994, str. 250

⁵ Johnston, R. J. a kol., 2000, str. 883

Změny jsou vyvolávány životem v prostředí s velkým počtem, vysokou hustotou a značnou různorodostí obyvatelstva, aktivit i lidských výtvorů⁶.

Porovnáme-li definice urbanizace z těchto dvou výše uvedených pohledů, zjistíme, že geografické pojetí termínu se zabývá především změnami v organizaci prostoru, koncentrací obyvatelstva do měst, a navíc zdůrazňuje růst významu měst. Sociologické pojetí se soustředí na sociální, politické a kulturní změny ve společnosti v důsledku života v městských oblastech.

4.2 Stručný historický vývoj

Již v dávné minulosti docházelo ke zdatnému rozvoji měst a k růstu jejich významu. Počátek procesu urbanizace je vnímán buď se vznikem prvních měst v období starověku, kdy se venkovská sídla vyvíjela v městská prostředí, anebo je spojován s 19. a 20. stoletím, kdy průmyslová revoluce a vědecko-technický pokrok podmínili rozvoj urbanizace ve specifických podmínkách jednotlivých zemí.⁷ Z historického hlediska tedy můžeme vymezit dvě období počátku tohoto jevu. Podle Musila⁸ souvisí první městská revoluce s technologickými, ekonomickými a sociálními přeměnami, které v dějinách lidstva umožnily vznik prvních měst. Touto transformací sídelních forem společnosti došlo k vyššímu stupni sociální organizace. Město se oddělilo od venkova a vytvořil se malý podíl městského obyvatelstva. Pojem druhá městská revoluce je spojován s počátkem 19. století, pro které je typické největší stěhování obyvatelstva v historii lidstva.

4.2.1 Předindustriální éra

První stálá sídla vznikají v oblastech, kde dochází k první velké společenské dělbě práce, tj. oddělení pastevců od zemědělců. Následující dělba práce s sebou přináší oddělení řemesel od zemědělství. Vznikají první zárodky měst. Třetí společenská dělba práce, charakterizovaná oddělením směny zboží od řemesel a soustředěním řemesel a obchodu do určitých míst, podmiňuje vznik vlastních měst. Město se stává centrem nepřilíš velké zemědělské oblasti. Postupně je vnímáno jako středisko obranné, administrativní, politické a náboženské. Město je místem, kde bydlí privilegované třídy: obchodníci, řemeslníci, kněží a vládnoucí třída. Je zde patrný konflikt mezi městským a vesnickým obyvatelstvem.

⁶ Musil, J., 1996, str. 1 358

⁷ Šindler, P., 1999, str. 5

⁸ Musil, J., 1967, str. 9

Řemeslo, obchod, obranná a administrativní funkce vytváří základ města od dávných dob až do průmyslové revoluce. Nejstarší známá města vznikala v 5. až 2. tisíciletí před n. l. v oblasti Blízkého východu. Mezi ně patří města v Mezopotámii: Tell el Obeid, Babylon, Ur a města v Egyptě: Memfis, Théby a jiné.⁹ Šindler¹⁰ uvádí za nejstarší města světa Jericho v Izraeli a Gaziantep v Turecku.

V této epoše dochází ke vzniku prvních států a jejich hlavních měst. Pro starověká města jsou společné tyto znaky: město je plošně rozsáhlé, palác vládce je dominantní a obklopen zahradami. V jeho blízkosti stojí náboženské budovy, obydlí dvořanů, vojáků a řemeslníků. Ve městech dochází k diferenciaci čtvrtí, počet obyvatel je někdy velmi vysoký. Například Babylon čítal v období největšího rozkvětu asi 500–600 tisíc obyvatel, přičemž hlavní část obyvatelstva byla zastoupena otroky.¹¹ V předindustriálním období dochází nejen ke vzniku měst, ale i k jejich postupnému rozšiřování do nových oblastí.

4.2.2 Industriální éra

Zrod městotvorné funkce je spojován s 18. a 19. stoletím, vynálezem parního stroje a vznikem průmyslu. Průmysl zaměstnává velký počet obyvatel. Typická je velkovýroba, rychlý růst měst a významná koncentrace pracovních sil z venkova do měst. Průmysl má vliv na rozvoj funkcí: obchodu, finančnictví, administrativy, školství, vědy a kultury. Rysy tohoto období jsou: rychlý růst městského obyvatelstva, enormní pohyb obyvatel uvnitř měst, vznik nových druhů a forem dopravy, pronikání městského fenoménu do všech oblastí světa. Příkladem je vznik:

1. nových měst v severní Africe a Austrálii,
2. koloniálních měst v Africe a Asii.

Dalšími znaky jsou plošný růst měst a jejich diferenciaci. Vzniká „city“ - centrum obchodu, finančnictví, služeb a dalších funkčních zón. Ve městech je celkem nízký přirozený přírůstek i nedostatek pracovních sil. Typické je vylidňování zemědělských území. Především mladí lidé z venkova migrují za prací do měst. Města jsou v tomto kontextu označována jako demograficky slabé články států. Především evropská sídla představují prostorově složitý organismus, který se přizpůsobuje novým potřebám.¹²

⁹ Bašovský, O., Mládek, J., 1989, str. 143-144

¹⁰ Šindler, P., 1999, str. 12

¹¹ Bašovský, O., Mládek, J., 1989, str. 144

¹² Šindler, P., 1999, str. 15-17

4.2.3 Současná urbanizace

V této etapě se hlavními městotvornými funkcemi stávají služby. Proto je současná urbanizace označována jako urbanizace třetího sektoru.¹³ V první fázi tohoto období má rozvinutá průmyslová výroba za následek koncentrační tendence obyvatelstva do měst z důvodu nedokonalého systému dopravního spojení venkov-město. Ve druhé fázi dochází k vytváření městských aglomerací a změnám v dopravě, která umožňuje pravidelnou dojížděku. V poslední fázi vznikají městské regiony, složitější městské útvary, rozvíjí se vlastní osobní automobilová doprava. Hlavními znaky současné urbanizace jsou: vznik velkoměst, vznik nových městských prostorových socioekonomických útvarů a vytváření novodobých urbanizačních procesů.¹⁴

Velkoměsta představují města s více než sto tisíci obyvateli. V postindustriálním období dochází nejen k rozrůstání velkoměst, ale také ke vzniku měst s více než jedním milionem obyvatel. Na počátku 20. století bylo na světě tři sta velkoměst a jedenáct měst s více než milionem obyvatel. V roce 1970 se počet velkoměst zvýšil na více než dva tisíce, milionových měst již bylo 150. O pět let později bylo na světě dvě stě měst s více než milionem obyvatel, z toho devět měst ležících v Africe. Můžeme říci, že velká města stahují obyvatelstvo z malých a středně velkých měst.¹⁵ Podle údajů UN¹⁶ žilo v roce 2007 až 52 % obyvatel světa ve městech s počtem obyvatel menším než pět set tisíc. Tabulka 1 znázorňuje nárůst počtu měst s daným počtem obyvatel v určitém období.

Tab. 1 Nárůst počtu měst s různou velikostí osídlení

<i>Velikostní třída osídlení města (počet obyvatel)</i>	<i>Počet měst v roce 2005</i>	<i>Počet měst v roce 2025</i>
<i>500 000 až 1 milion</i>	446	551
<i>1 milion až 5 milionů</i>	361	524
	<i>Počet měst v roce 2007</i>	<i>Počet měst v roce 2025</i>
<i>5 milionů až 10 milionů</i>	30	48*
<i>10 milionů a více**</i>	19	27

* ¾ těchto „megaměst v dohlednu“ se bude nacházet v rozvojových zemích.

** Město s více než 10 miliony obyvatel je podle UN klasifikováno jako megaměsto.

Zdroj¹⁷

¹³ Bašovský, O., Mládek, J., 1989, str. 150

¹⁴ Šindler, P., 1999, str. 18-22

¹⁵ Šindler, P., 1999, str. 19-20

¹⁶ UN, 2008, str. 8-10

¹⁷ UN, 2008, str. 7-9

Druhým charakteristickým rysem současné urbanizace je vznik nových městských prostorových socioekonomických útvarů:¹⁸

- aglomerace: seskupení většího počtu sídelních útvarů, měst a příměstských sídel, ve kterém má hlavní postavení tzv. mateřské město;
- konurbace: soubory blízko ležících, stejně velkých, administrativně samostatných měst se společnou technickou sítí;
- megalopole: rozlehlý urbanizovaný prostor, např. BOSWASH, který soustřeďuje velký počet velkoměst a který má více než čtyřicet milionů obyvatel. Počet megalopolí stále přibývá;
- ekumenopole: urbanizovaný prostor zahrnující celou ekumenu, tj. obývanou část světa;
- nová města, satelitní města: vznikají v souvislosti s růstem velkoměst, městských aglomerací a konurbací. Mají přispět ke zpomalení růstu velkoměst. Proto ve 40. letech 20. století v Londýně vznikala první satelitní města. Záměr však nebyl úspěšný.

Posledním znakem urbanizace dnešního světa je vytváření novodobých urbanizačních procesů:¹⁹

- citizace: proces vylidňování centrální části města v souvislosti s koncentrací terciárních aktivit v „city“. Dochází zde ke značným rozdílům v počtu obyvatelstva během dne a noci. V průběhu dne zde přichází mnoho lidí za prací či službami;
- suburbanizace: je typická pro vysoce urbanizované oblasti s velkým počtem velkoměst. Představuje růst příměstských sídel, kde počet obyvatel roste rychleji než v centru města;
- metropolizace: rychlý růst a koncentrace obyvatelstva do metropolí, měst s více než sto tisíci obyvateli;
- rurbanizace: jedná se o modifikaci procesu suburbanizace. Venkovské obyvatelstvo přestává pracovat v zemědělství, má zaměstnání městské, v sekundární či terciární sféře, avšak zůstává bydlet na venkově. Dochází k postupnému přenášení městských forem bydlení na venkov a zdokonalení dopravy.

¹⁸ Bašovský, O., Mládek, J., 1989, str. 153-154

¹⁹ Šindler, P., 1999, str. 21-22

4.3 Urbanizační trendy ve světě

Celková míra růstu světové populace tvoří jedno procento, zatímco růst v městských oblastech je téměř dvojnásobný.²⁰ Podle UNFPA²¹ došlo v průběhu 20. století k rychlému růstu městského obyvatelstva z 220 milionů obyvatel na počátku století až k 2,8 miliardám na jeho konci. Významným přelomem se stal rok 2008. Poprvé v dějinách lidstva překročil počet obyvatel měst počet venkovského obyvatelstva. Města tedy obývala více než polovina světové populace (3,3 miliardy). Předpokládá se, že počet obyvatel Afriky a Asie se zdvojnásobí mezi lety 2000-2030. Tento nárůst počtu obyvatel by znamenal, že v roce 2030 by 81 % městské populace žilo ve městech rozvojových zemí.

Podle statistik UN²² od druhé poloviny 20. století neustále klesá počet venkovského obyvatelstva v rozvinutých zemích. Odhaduje se, že tyto tendence budou nadále pokračovat. Naopak počet obyvatel venkova v rozvojových zemích se za stejné časové období více než zdvojnásobil. Zvyšování počtu se předpokládá do roku 2018. Mezi lety 1950-2007 činil průměrný roční přírůstek celosvětové městské populace 2,6 %, což mělo za následek nárůst počtu městského obyvatelstva z 0,7 miliard v roce 1950 na 3,3 miliardy v roce 2007. V letech 2007-2025 je průměrný roční přírůstek městského obyvatelstva odhadován o 1,8 %. Tímto tempem dojde za 38 let ke zdvojnásobení městského obyvatelstva. Průměrné roční přírůstky městského a venkovského obyvatelstva dle jednotlivých regionů v určitých obdobích uvádí tabulka 2.

Tab. 2 Průměrný roční přírůstek městského/venkovského obyvatelstva (v %) v daných letech

Region/období	1950-1975	1975-2007	2007-2025	2025-2050
Afrika	4,76/1,92	3,90/2,03	3,15/1,21	2,52/0,15
Asie	3,53/1,75	3,29/0,84	2,19/-0,11	1,43/-1,09
Evropa	1,84/-0,57	0,54/-0,41	0,18/-1,00	0,08/-1,84
Latinská Amerika a Karibik	4,21/1,01	2,55/ -0,06	1,38/-0,50	0,69/-1,08
Severní Amerika	1,98/0,11	1,33/-0,02	1,11/-0,65	0,70/-1,00
Oceánie	2,60/0,88	1,44/1,60	1,17/0,78	0,89/-0,04

Zdroj²³

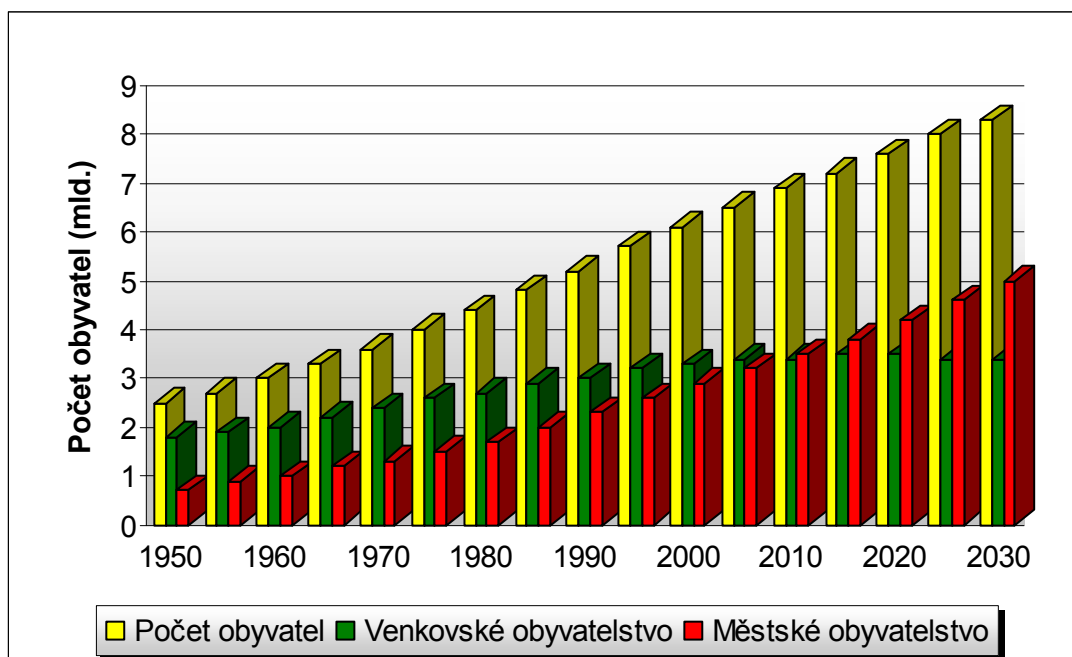
²⁰ Informační centrum OSN v Praze, 2005, [online]

²¹ UNFPA, 2007, [online]

²² UN, 2008, str. 4-8

²³ UN, 2008, str. 5

Obrázek 1 graficky znázorňuje růst světové populace a změnu počtu venkovského a městského obyvatelstva v letech 1950-2030. V roce 2005 dosahoval počet obyvatel světa 6,5 miliard, z nichž 3,1 miliardy žilo ve městech (48,6 %). Jak je uvedeno výše, změna nastala v roce 2008, kdy se městské obyvatelstvo světa stalo početnější než venkovské. Odhaduje se, že v roce 2010 dosáhne světová populace počtu 6,9 miliard, z nichž 3,5 miliard bude žít v městských oblastech (50,6 %). Do roku 2030 se předpokládá nárůst počtu obyvatel na 8,3 miliard, z nichž 5 miliard (60 %) bude bydlet ve městech. Zbylé 3,3 miliardy obyvatel bude venkovských.

Obr. 1 Vývoj počtu obyvatel v letech 1950-2030 a změna počtu venkovského a městského obyvatelstva²⁴

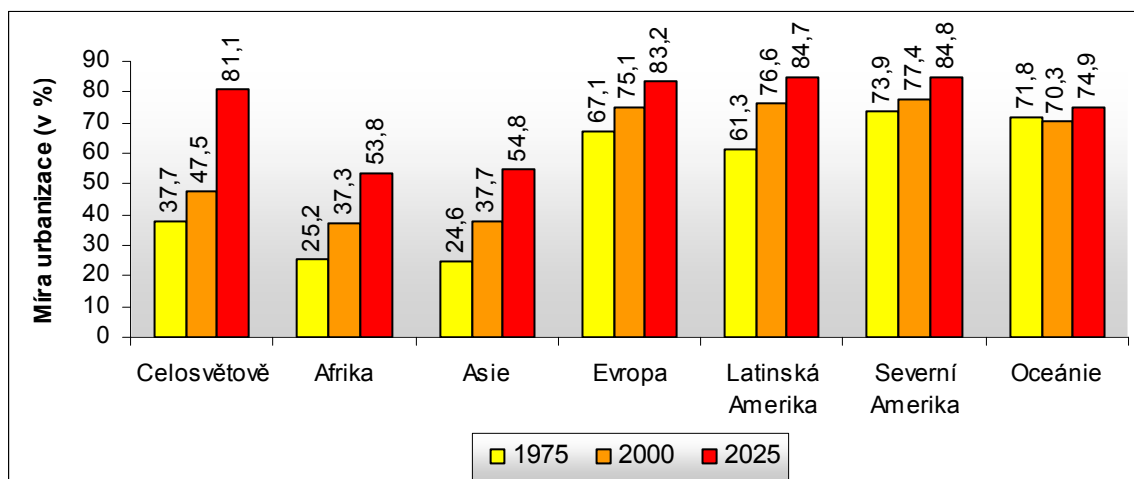
Trvalé zvyšování počtu městského obyvatelstva v kombinaci se snižováním rychlosti růstu venkovského obyvatelstva bude mít za následek pokračování procesu urbanizace. Odborníci z UN²⁵ vytvářejí prognózy, že míra urbanizace světa, která v roce 2008 dosahovala 50 %, vzroste do roku 2050 na 70 %, respektive:

- v rozvinutých zemích ze 74 % v roce 2008 na 86 % do roku 2050,
- v rozvojových zemích ze 44 % v roce 2008 na 67 % do roku 2050.

²⁴ UN, 2008, [online], upraveno autorkou. S odkazem na Přílohu 1: Vývoj počtu obyvatel v letech 1950-2030 a změna počtu venkovského a městského obyvatelstva číselně vyjadřuje hodnoty z Obr. 1.

²⁵ UN, 2008, str. 4

Míra urbanizace se v jednotlivých regionech liší (viz Příloha 2). Vliv na tuto skutečnost mají především geografické a historické podmínky, které jsou pro jednotlivé oblasti světa různé. Proto nelze stupeň vyspělosti země a míru její urbanizace posuzovat pouze z absolutního počtu a podílu městského obyvatelstva. Srovnání jsou ztížena rozdílným chápáním pojmu městské osídlení i jeho hranic ve statistikách jednotlivých zemí.²⁶

Obr. 2 Míra urbanizace v jednotlivých regionech v daném roce (v %)²⁷

Obecně lze urbanizaci chápat jako jev, který se v dnešní době projevuje ve všech částech světa s řadou odlišností, s různou intenzitou a tempem. Představuje společenský proces „poměšťování“, který má vliv na způsob života lidí a vztahy mezi nimi. Urbanizační procesy mají dlouhou historii. Současná města se vyznačují širokým spektrem služeb, kde dochází k novodobým urbanizačním procesům, rozrůstání velkoměst a vytváření nových prostorových socioekonomických útvarů. V roce 2008 byla poprvé městská populace světa vyšší než venkovská.

5 Specifika urbanizace v Africe

Úlohou této kapitoly je zaměřit se na specifické znaky urbanizačních procesů probíhajících na africkém kontinentě. Část práce se věnuje problémům se získáváním demografických statistických dat, růstu počtu městského obyvatelstva a migračním

²⁶ Hrůza, J. 1977, str. 267

²⁷ UN-HABITAT, 1996, str. 447-450 s odkazem na zdroj: UN, *World Urbanization Prospects: The 1994 Revision*, upraveno autorkou, číselné hodnoty zaokrouhleny na jedno desetinné místo.

trendům venkov-město, které mají vliv na zvyšování městské chudoby a vznik slumů. Cílem kapitoly je rovněž poukázat na existující mezinárodní iniciativy: Program OSN pro lidská sídla a závazky, 11. úkol MDGs.

5.1 Historie urbanizace v Africe

Urbanizační změny probíhají v zemích „třetího světa“²⁸ v historicky odlišných vnějších podmínkách na rozdíl od rozvinutých oblastí.²⁹ Historické kořeny urbanizace v Africe sahají do koloniálního období. Výrazné urbanizační procesy zde setrvávají od 70. let 20. století do současnosti. Jejich rychlý průběh je způsoben zejména rozvojovými strategiemi, které podporují růst městských oblastí, avšak nemají zájem o rozvoj nezemědělských oblastí a venkova.³⁰ Růst afrických měst podle Votrubce³¹ přináší tzv. pseudourbanizační procesy: bydlení městského obyvatelstva se nezlepšuje a v důsledku velkého přírůstku obyvatel se naopak zhoršuje. Lidé, kteří přicházejí z venkovských oblastí do centrální části města, nebo jeho periferie, obsazují všechny neobydlené plochy a stavějí si jednoduchá obydlí, tzv. slumy.

Evropští kolonizátoři pronikali do afrických zemí od 16. století. Spoluexistence Evropanů s africkou populací byla obtížná, přesto jednotlivé urbanistické civilizace značně přispěly k vývoji moderních měst.³² Kolonizátoři se podíleli na vytváření charakteru městských sídel. Afrika představovala obrovský zdroj nerostných surovin. Často byla změněna struktura původních měst, nebo vznikala města nová, která se stala centry koloniální správy, kde se soustřeďovaly exportní artikly. Většina nových sídel byla zakládána při pobřeží jako obchodní přístavy. Vnitrozemská města vyrůstala strategicky, v oblastech bohatých na surovinové zdroje, či s dostatkem zemědělských produktů.³³

Od 60. let 20. století africké státy postupně získávaly politickou nezávislost. Docházelo k nejrychlejšímu rozvoji měst a ke značnému nárůstu jejich obyvatelstva. Příčin existuje několik. Vznikem samostatných států došlo k vybudování stejného počtu hlavních

²⁸ Termín „třetí svět“ použil francouzský akademik Alfred Sauvy v roce 1952, brzy po vzniku železné opony a rozdělení vyspělých zemí na západní „první svět“ a „druhý svět“, východní blok socialistických zemí. Cílem autora bylo ukázat postkoloniálním státům třetí cestu mezi kapitalismem amerického stylu a komunismem sovětského typu. Od konce 50. let 20. století je pojem „třetí svět“ používán jako souhrnný název pro země Latinské Ameriky, Asie a Afriky, které se snaží zdolat svou hospodářskou a sociální zaostalost. Daněk, P. 2000, str. 9, s odkazem na Corbridge, S. *The Developing world*, in: Rogers, A., Viles, H., Goudie, A. *The students companion to geography*. Oxford: Blackwell, 1992, str. 77-85.

²⁹ Šindler, P., 1999, str. 53

³⁰ Hope, K. R., 1998, str. XXXIII

³¹ Votrubec, C., 1980, str. 194

³² Šindler, P., 1999, str. 23-25

³³ Short, J. R., 1994, str. 187

měst, vládních a správních úřadů. Nové administrativní uspořádání zemí si vyžádalo vznik nových sídel na nižší úrovni.³⁴ Nově vzniklé vlády se inspirovaly v koloniálních trendech, které podporovaly především rozvoj městských oblastí. Politiky těchto států se orientovaly na industrializaci, která symbolizovala rozvoj. Veškeré finanční prostředky získané z exportu surovin byly investovány prioritně do rozvoje průmyslu a měst. Města byla vnímána za místo modernizace a ekonomického pokroku.³⁵

Short³⁶ poznamenává, že současná africká města vytváří „ostrůvky rozvoje v moři okolní chudoby“. Dále poukazuje na složité vzájemně propojené vztahy mezi městem a venkovem, které pramení z oboustranné potřeby a závislosti. Venkovské oblasti představují nezbytný zdroj potravin pro blízké město. Naopak města jsou centry správy, obchodu, pracovních příležitostí, vzdělávacích i zdravotnických zařízení, zábavy a dalších aktivit. Vývoj venkova je opomíjen, ponechán bez kapitálové pomoci. Vyznačuje se vysokým přirozeným přírůstkem obyvatel, který vede k přelidnění, nedostatku pracovního uplatnění a ztrátě finančního zajištění. Důsledkem je vzrůstající chudoba na venkově, která vede k migraci obyvatel do měst.

5.2 Statistické údaje

Koncem 50. let a na počátku 60. let 20. století v řadě afrických rozvojových zemích neexistovaly žádné statistické úřady ani jiné přímé zdroje informací o obyvatelstvu. Proto zde proběhla primární výběrová šetření. Z iniciativy OSN se v 70. letech 20. století ve většině zemí uskutečnilo první sčítání lidu. Výsledky byly známy se značným časovým odstupem, v některých případech došlo k jejich zveřejnění až v 80. letech 20. století.³⁷ Provádění cenzů je tedy pro mnohé africké země nedávným úkazem. Určení skutečného počtu obyvatel není snadné. Příčinou je především vysoká negramotnost obyvatelstva, nezkušenost státních úřadů vést systematické řízení a sběr dat. Proto jsou statistické údaje o obyvatelstvu často chybné a neúplné.

Dickenson a kol.³⁸ jako další překážky při sčítání lidu uvádějí: určení věku, neschopnost obyvatelstva porozumět otázkám v dotazníku, neochotu žen uvést přesný počet dětí (živých i zesnulých). Často dochází k narušování soukromí, zejména pokud je sčítání lidu doprovázeno s vybíráním daňových poplatků. Pokud není státní správa

³⁴ Šindler, P., 1999, str. 54

³⁵ Short, J. R., 1994, str. 188

³⁶ Tamtéž jako ³⁵

³⁷ Šindler, P. 1999, str. 53

³⁸ Dickenson, J. a kol., 1996, str. 56

spokojena s výsledky Kontroverznost sčítání lidu představuje situace, kdy státní správa není spokojena s výsledky, a tudíž je zkreslí dle svých představ.

Z tabulky 3 je možné vyčíst, že se africká populace během posledních šedesáti let téměř zčtyřnásobila. Výrazně roste podíl městského obyvatelstva. Zaměříme-li se na vývoj tohoto jevu v blízké budoucnosti, statistikové uvádí, že počet obyvatel Afriky přesáhne jednu miliardu v roce 2010, z níž 39,9 % bude vytvářet městské obyvatelstvo. Pokud by vývoj počtu obyvatel pokračoval tempem uvedeném v tabulce 3, v roce 2030 by již polovina afrického obyvatelstva žila ve městech.

Tab. 3 Vývoj počtu populace Afriky a růst podílu městského obyvatelstva (v %) v letech 1950-2030

<i>Rok</i>	<i>Celkový počet obyvatel (v mil.)*</i>	<i>Podíl městského obyvatelstva (v %)</i>
1950	224	14,5
1960	282	18,7
1970	364	23,6
1980	480	27,9
1990	637	32,0
2000	821	35,9
2010	1 000	39,9
2020	1 300	44,6
2030	1 500	50,0

* číselné hodnoty zaokrouhleny

Zdroj dat³⁹

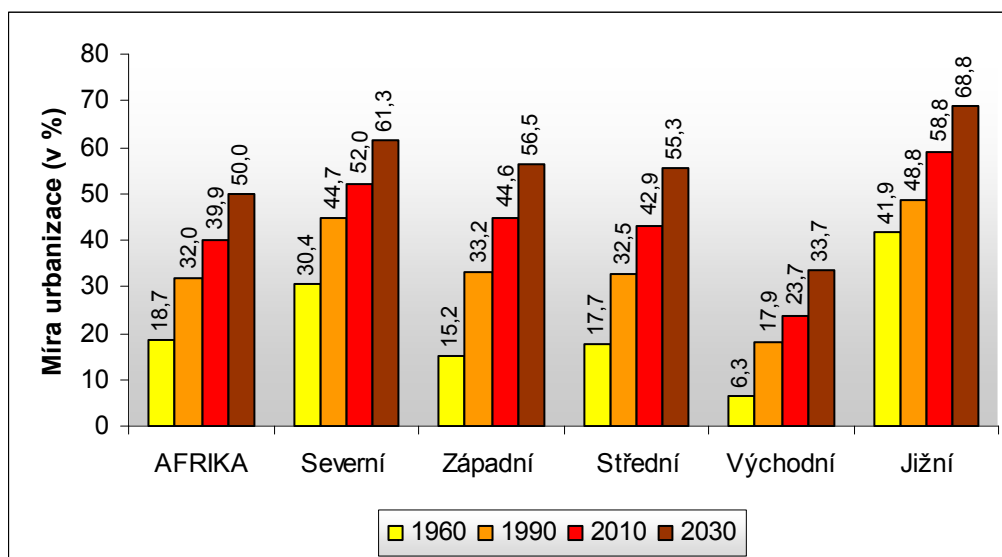
Šindler⁴⁰ tvrdí, že počet městského obyvatelstva rostl nejen absolutně, ale i relativně. V roce 1960 tvořilo městské obyvatelstvo Afriky 18 % z celkového počtu obyvatelstva. Do roku 1990 se procentuelní podíl téměř zdvojnásobil, dosáhl 34 %. Mezi lety 1960-1990 byl celkový přírůstek městského obyvatelstva Afriky 2,5krát větší než přírůstek městského obyvatelstva celého světa. Městská populace zde roste dvakrát rychleji než venkovská.

Afrika dodnes zůstává kontinentem s nejmenší mírou urbanizace na světě, viz obrázek 2 (str. 21). Míra urbanizace se v jednotlivých regionech Afriky liší, viz obrázek 3 (str. 25). Tato diferencovanost je dána především přírodními podmínkami, které mají vliv na vybudování sídel a nerovnoměrné rozmístění obyvatelstva a koloniální historií. Existují

³⁹ UN, 2008, [online], upraveno autorkou

⁴⁰ Šindler, P., 1999, str. 54

zde přelidněné oblasti, ale i pustá, neosídlená místa. Obecně můžeme říci, že stupeň urbanizace je v Africe nízký, avšak rychle rostoucí.

Obr. 3 Míra urbanizace v jednotlivých regionech Afriky v daném roce (v %) ⁴¹

5.3 Demografické aspekty

Drakakis-Smith ⁴² uvádí, že existují dvě složky populační expanze: migrace a přirozený přírůstek obyvatel. Obě části mají relativní vliv na růst městského obyvatelstva. Kessides ⁴³ ve své studii zaměřené na oblast subsaharské Afriky zastává názor, že růst městské populace má nejen dva, ale tři zdroje: přirozený přírůstek obyvatelstva v městských oblastech, vnitřní migraci z venkovských oblastí do měst, a navíc reklasifikaci původních venkovských oblastí na městské. Na základě výsledků ze sčítání lidu je však těžké statisticky oddělit znovuklasifikaci venkovských na městské oblasti od vnitřní migrace. Podle odhadů má střední hodnota těchto dvou faktorů za následek růst měst v rozvojových regionech přibližně o 40 %, tedy méně než polovinu. Také odborníci UNFPA ⁴⁴ tvrdí, že růst městského obyvatelstva je víceméně způsoben vysokým přirozeným přírůstkem obyvatelstva než-li následkem migrace.

⁴¹ UN, 2008, [online], upraveno autorkou

⁴² Drakakis-Smith, D., 1995, str. 29

⁴³ Kessides, CH., 2005, str. 8

⁴⁴ UNFPA, 2007 [online]

5.3.1 Růst počtu obyvatel ve městech

Hope⁴⁵ uvádí tři demografické faktory, které se podílejí na růstu počtu městského obyvatelstva v Africe:

1. očekávaný růst přirozeného přírůstku;
2. vysoký podíl dětí a mladých v populaci, kde až 44 % obyvatelstva je ve věku 15 let a méně. Jakmile tato věková skupina dosáhne reprodukčního období, počet obyvatel se rapidně zvýší;
3. čas. Dlouhá doba je potřebná k tomu, aby věková struktura dosáhla rovnováhy. Období nastane, až se míra porodnosti stejně jako míra úmrtnosti výrazně sníží. Na věkové struktuře se tento trend projeví větším podílem dospělých.

Odborníci⁴⁶ očekávají, že v letech 2000–2030 bude 95 % populačního růstu uskutečněno v městských oblastech rozvojových zemích světa, kde se počet městského obyvatelstva ze dvou miliard v roce 2000 zvýší do roku 2030 na 3,5 miliardy. Africký kontinent představuje region s nejvyšší rychlostí urbanizace, kde průměrný roční přírůstek městského obyvatelstva činí až 4 %. Navíc je zde stále vysoký přirozený přírůstek, který podle Exnerové⁴⁷ zůstává jedním z nejvážnějších problémů rozvojových zemí. Děti jsou přínosem pro rodinu. Slouží jako levná pracovní síla. Náklady na jejich výživu a výchovu jsou velmi nízké. Zajišťují rodiče ve stáří, neboť státní politika: sociální a důchodový systém, je v těchto oblastech slabý. Stále vysoká úmrtnost v dětském věku vede k nutnosti mít více dětí, aby se alespoň některé z nich dožily dospělosti.

Především hlavní města jsou místy s vysokým populačním přírůstkem o 3–4 % ročně. Odhady ukazují, že sekundární města rostou nejrychleji, daleko rychleji než „primate city“⁴⁸ nebo další velká města. V dalších dvou desetiletích bude až 87 % populačního růstu uskutečněno v městských oblastech.⁴⁹ Dle odhadů expertů⁵⁰ žije polovina obyvatel ve městech, z nichž jedna třetina bydlí v chudinských čtvrtích, tzv. slumech, které nejsou nerespektovány místními a ústředními úřady. Tyto „neviditelné“ oblasti, s nedostačujícími podmínkami pro život, rostou rychleji než místa úřady

⁴⁵ Hope, K. R., 1998, str. 351

⁴⁶ UN-HABITAT (a), 2003, str. 10, 54

⁴⁷ Exnerová, V., 2005, str. 27

⁴⁸ V roce 1939 Mark Jefferson definoval „primate city“ jako: „město ležící na území jednoho státu, které je nepoměrně velké počtem obyvatel (národnostním objemem) a výjimečné vůči dalším městům. Obvykle je přinejmenším dvakrát větší než druhé největší město a více než dvakrát tak význačné“. Často jsou *primate cities* rovněž hlavními městy. Rosenberg, M., 1997, [online]

⁴⁹ UN-HABITAT (a), 2003, str. 10

⁵⁰ UN-HABITAT (a), 2003, str. 54

spravovaná. Čtyři z deseti obyvatel měst jsou nelegálními obyvateli. UNFPA⁵¹ rovněž uvádí, že při zvyšování počtu městského obyvatelstva roste podíl městské chudiny.

5.3.2 Migrace

Součástí urbanizačních a demografických procesů je migrace obyvatel.⁵² Fiala⁵³ obecně definuje termín migrace jako „přestěhování, též stěhování – prostorové přemísťování osob přes libovolné hranice (zpravidla administrativní), spojené se změnou bydliště na dobu kratší či delší, příp. natrvalo“. Migrace se dělí na:⁵⁴

- vnitřní: „změnu trvalého pobytu za hranice určité administrativní jednotky, zpravidla obce“ uvnitř jednoho státu,
- mezinárodní: „změnu obvyklého pobytu za hranice státu, OSN stanovuje limitní hranici jednoho roku pobytu za hranicemi daného státu“.

Z důvodu nedostatečné evidence změn je sledování obou typů migrace v rozvojových zemích Afriky velmi problematické.

Tato část práce se věnuje především vnitřní migraci, přesněji migračním trendům z venkovských do městských oblastí. Již v roce 1885 britský demograf Ernst Ravenstein studoval trendy vnitřní migrace v Anglii, ze kterých vyvodil zákony migrace, které De Blij⁵⁵ ve své knize shrnul do pěti bodů:

1. čistá migrace je jen frakcí hrubé migrace mezi dvěma místy. Migrační proudy jsou tvořeny dvěma pohyby: vystěhováním a návraty zpět;
2. většina migrantů se přemísťuje na krátké vzdálenosti,
3. pokud se migranti rozhodnou k přesídlení na větší vzdálenost, vybírají si oblasti větších měst;
4. obyvatelé měst se stěhují méně než obyvatelé venkovských oblastí,
5. migrace celé rodiny je méně pravděpodobná, než stěhování mladých lidí.

Dickenson a kol.⁵⁶ tvrdí, že ekonomické poměry v zemi mají vliv na změny v distribuci populace. Vnitřní migrace se v době ekonomického růstu zvyšuje. Lidé jsou přitahováni nově rozvinutými a expandujícími oblastmi. Opakem je období hospodářské

⁵¹ UNFPA, 2007, [online]

⁵² Hruza, J., 1977, str. 183

⁵³ Fiala, P., 1996, str. 627

⁵⁴ Demografický informační portál, 2008, [online]

⁵⁵ De Blij, H. J., 1996, str. 114

⁵⁶ Dickenson a kol., 1996, str. 246

stagnace nebo poklesů, kdy se migrační proudy výrazně snižují. Popřípadě dochází k přirozenému vystěhování obyvatelstva v důsledku environmentální či ekonomické nouze.

Výzkumem bylo zjištěno, že vliv na migrační proudy ve směru venkov-město má alespoň jeden z těchto faktorů: nepříhodné socioekonomické podmínky; politická nestabilita; náboženské a národnostní nepokoje, či jiné ozbrojené konflikty; nepříznivé přírodní podmínky; ničení původních kultur a tradic; technologické nedostatky, nedostatečná informovanost a nechtěná izolace od okolních míst.⁵⁷ Tyto podmínky, které vedou k odchodu z venkovských oblastí do měst se označují jako „*push factors*“, tzv. vytlačující faktory migrace.

Opakem jsou tzv. „*pull factors*“, tzv. přitahující faktory migrace, které popisují atraktivnost cílové oblasti. Mezi „*push*“ a „*pull*“ faktory jsou navíc mezilehlé překážky.⁵⁸ Demografický informační portál⁵⁹ za „*pull*“ faktory označuje: ekonomickou prosperitu, politickou stabilitu, vyšší kvalitu života, dostatek pracovních příležitostí, svobodu a možnost seberealizace.

Velké rozdíly v příjmech mezi obyvateli venkovských a městských oblastí vyvolávají dočasnou či trvalou migraci do měst. Dokonce i do sídel, kde je zjevná nezaměstnanost, nejisté bydlení, nutnost pracovat v neformálním sektoru, málo příležitostí k vyššímu výdělku.⁶⁰ V zemích Afriky migrují častěji muži než ženy. Ženy pracují na polích, starají se o děti a každodenní chod domácnosti. Muži bývají permanentními nebo sezónními migranty, kteří se po určité době vracejí zpět ke svým rodinám.⁶¹

5.4 Městská chudoba

Světová banka⁶² uvádí, že 1,2 miliardy obyvatel světa žije v extrémní chudobě, tedy za méně než jeden dolar na den. Až 49 % z nich žije v subsaharské Africe a pouze 2 % v Africe severní. Asi polovina obyvatel světa hospodaří s méně než dvěma dolary na den. Analytici z *New Partnership for Africa's Development (NEPAD)*⁶³ odhadují, že bude do roku 2015 žít v extrémní chudobě 345 milionů obyvatel Afriky. Růst počtu městského obyvatelstva spolu s rostoucí urbanizací zvětšují počet městské chudiny. Přesto jsou

⁵⁷ De Blij, H. J., 1996, str. 113-115

⁵⁸ Pavlík, Z., Kalibová, K., 2005, str. 110

⁵⁹ Demografický informační portál, 2008, [online]

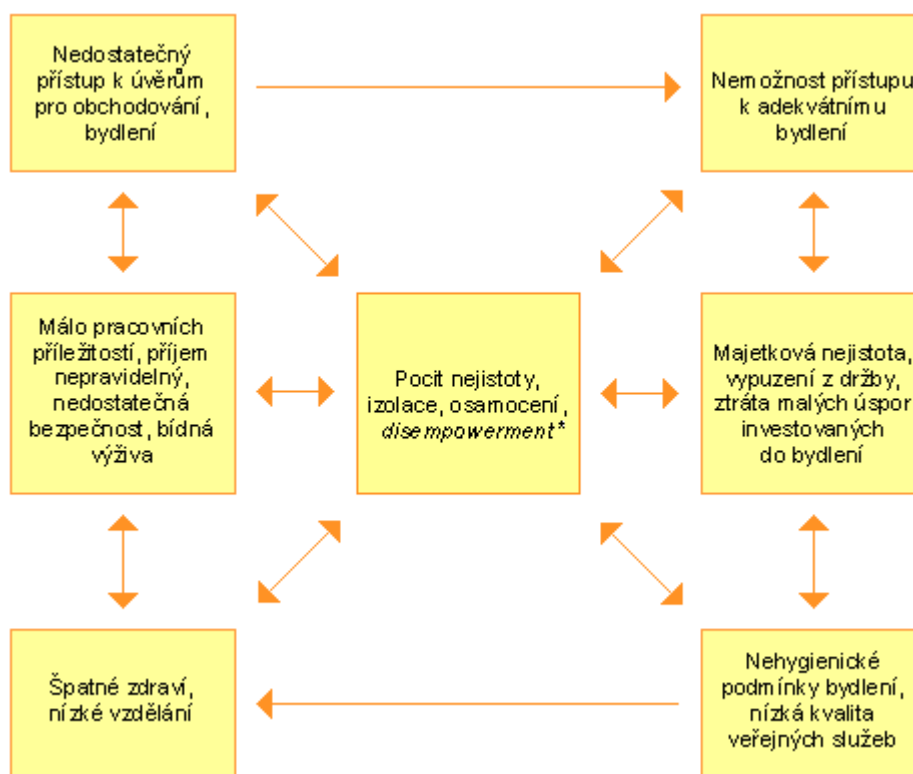
⁶⁰ Dickenson, J. a kol., 1996, str. 248

⁶¹ Dickenson, J. a kol., 1996, str. 71

⁶² UN-HABITAT (b), 2003, str. XXVI

⁶³ UN-HABITAT (a), 2003, str. 32

městské oblasti místy s nižší absolutní chudobou.⁶⁴ Světová banka⁶⁵ definuje městskou chudobu jako jev, který má několik rozměrů. Typický život městské chudiny v bídě doprovází: omezený přístup k pracovním příležitostem, příjmům, službám, zdravotnickým a vzdělávacím zařízením, nedostatečné bydlení a infrastruktura, násilí, degradované životní prostředí a slabá či žádná sociální ochrana. Tyto charakteristiky jsou na sobě závislé. Svou vzájemnou kombinací mají vliv na život lidí, viz obrázek 4.

* *disempowerment* – ztráta síly lidí určovat si vlastní hodnoty a ovlivňovat svůj život

Obr. 4 Kumulativní dopady městské chudoby⁶⁶

UNFPA⁶⁷ tvrdí, že v současné době roste chudoba ve městech rychleji než na venkovských oblastech. UN-HABITAT⁶⁸ ve své publikaci navíc uvádí, že chudoba byla v rozvojových zemích fenoménem, který byl dlouhou dobu spojován s venkovskými oblastmi. Avšak dnes se chudoba stává jedním ze základních rysů měst. Dosud bylo uskutečněno málo odhadů, které by se zabývaly právě městskou chudobou. Z empirických poznatků je jisté, že bude nadále narůstat a počet městské chudiny se bude zvyšovat rychleji, než přírůstek městského obyvatelstva. V posledních třiceti letech došlo v Africe

⁶⁴ Kessides, CH., 2005, str. 26

⁶⁵ WB (b), 2009, [online]

⁶⁶ WB (a), 2009, [online], převzato a upraveno autorkou

⁶⁷ UNFPA, 2007, [online]

⁶⁸ UN-HABITAT (a), 2003, str. 12

současně k ekonomickému poklesu, a tím k růstu městské chudoby. Odhaduje se, že 41 % městského obyvatelstva Afriky žije v chudobě. Dva z pěti těchto obyvatel žijí v podmínkách ohrožujících zdraví a život. Subsaharská Afrika představuje místo s trvalou městskou chudobou.

Chudoba ve městech se vyznačuje těmito základními rysy:⁶⁹

- velké a stále rostoucí problémy s dodávkou základních služeb městským obyvatelům. Poptávka je větší, než finanční zdroje; slabé institucionální kapacity;
- zhoršující se stav přístupu k adekvátnímu bydlení, vznik chudinských čtvrtí, ztráta osobního vlastnictví, přelidnění některých oblastí, zdravotní problémy v důsledku špatných podmínek životního prostředí;
- zvýšení bezbrannosti vůči přírodním katastrofám a onemocněním;
- zvýšení městské nerovnosti zřejmé v domovní segregaci;
- rostoucí násilí a zločinnost na ženách a mezi chudými navzájem;
- nedostatek participace občanské společnosti a v rozhodovacích procesech.

Bell a Fox⁷⁰ jako další charakteristické znaky městské chudoby uvádějí:

- důvěru v neformální ekonomiku. Podle Šindlera⁷¹ je práce v neoficiálním sektoru mnohdy jediným zdrojem příjmu pro městskou chudinu. Vede ke zneužívání pracovních sil a nepomáhají k ekonomickému zlepšení;
- sociální vyloučení;
- rostoucí zkušenosti z vedení válek a teroristických akcí.

Městská chudoba je výsledkem neschopnosti mnoha států, jejich vlád a místních úřadů připravit se na populační růst, způsobený vysokým přírůstkem obyvatelstva ve městech a vnitřní migrací, zajistit lidem vhodné bydlení, pracovní příležitosti, základní vzdělání, zdravotní a jiné služby a infrastrukturu.

⁶⁹ UN-HABITAT (a), 2003, str. 12

⁷⁰ Bell, J., Fox, S., 2006, str. 7

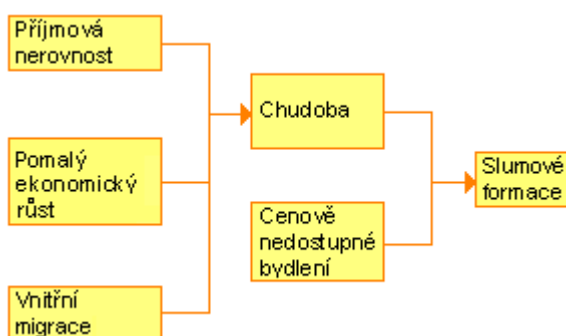
⁷¹ Šindler, P., 1996, str. 28

5.4.1 Slumy

„Slumy představují tvář městské chudoby v novém tisíciletí.“

UN-HABITAT⁷²

Program OSN pro lidská sídla⁷³ definuje pojem slum jako „... přilehlé osídlení, kde je obyvatelstvo charakterizováno nepřiměřeným bydlením a nedostatečnými základními službami. Slumy většinou nejsou místními úřady uznané jako integrální a rovnocenné části města“. Obrázek 5 schématicky znázorňuje, které aspekty jsou příčinou vzniku slumu.

Obr. 5 Příčiny vzniku slumu⁷⁴

Další znaky slumu:⁷⁵

- plošně rozsáhlé území, obytná oblast, v nitru měst, často v jejich historických částech a také v průmyslových sídlech, které byly dříve vhodné pro život. Po přestěhování původních obyvatel do nových oblastí měst se podmínky pro život v těchto opuštěných domech zhoršovaly. Příbytky začaly být pronajímány skupinám s nízkými příjmy, anebo nelegálně osídlovány;
- kvalita bytů je v těchto místech různá, od nejjednodušších chatrčí až po stálá sídla. Přístup k vodě, elektrické energii, infrastruktuře, zdravotnickým zařízením a dalším základním službám je omezen;
- slumy jsou projevem chudoby, třídní nerovnosti a vyloučení ze společnosti. Jsou synonymem slova „*intra-city inequality*“, tedy městské nerovnosti. Jsou spojovány s různými formami diskriminace (nerovným přístupem k základním sociálním službám, účasti na rozhodování);

⁷² UN-HABITAT (a), 2003, str. 54

⁷³ UN-HABITAT (b), 2003, str. 10

⁷⁴ UN-HABITAT (b), 2003, str. 17

⁷⁵ UN-HABITAT (a), 2003, str. 7, 54

- místa bez dat, která by evidovala městskou chudobu se nazývají „*zones of silence*“, zóny ticha.

UN-HABITAT⁷⁶ dělí slumy na dvě širší kategorie:

- „*slums of hope*“, tzv. slumy naděje: představují „pokrokové“ chudinské čtvrti. Jedná se o nové samostatné stavby jednotného vzhledu, které byly nebo se v současné době nacházejí v procesu rozvoje, kdy se zlepšují životní podmínky. Jsou obvykle nelegálně obývané, označované za tzv. „*squatters*“;
- „*slums of despair*“, tzv. slumy zoufalství: naopak zastupují část měst „v úpadku“. Místa, kde jsou životní podmínky, přírodní prostředí a služby v procesu degradace.

Definici slumu v Akčním plánu *Cities Alliance*⁷⁷ uvádí takto: „Slumy se vyznačují velkoplošným rozsahem. Jedná se o zanedbané, často opomíjené části měst, kde bydlení a životní podmínky jsou nadměrně bídné. Slumy mají vysokou hustotu zalidnění, zchátralé bytové jednotky se samozvanými nájemníky bez zákonného uznání či práv. Rozprostírají se od středu měst až k jejich okrajovým částem. I přestože mají různé názvy: *Favelas*, *Kampungs*, *Bidonvilles*, *Tugurios*, všechny sdílejí stejně ubohé životní podmínky.“ Dále jsou slumy chápány jako výsledek neúspěšné politiky, špatné vlády, korupce, nepřiměřených nařízení, nefunkčních trhů, nezodpovědného finančního systému, nedostatku politické vůle a chudoby obyvatel.

Slovník humánní geografie⁷⁸ slumem rozumí: „Přelidněná a zchátralá oblast, obvykle letitá, s byty obývanými lidmi, kteří si mohou dovolit jen nejlevnější příbytky ležící v centru měst, či v jejich blízkosti. Termín obvykle popisuje dva aspekty:

1. chudobu obyvatelstva a jeho špatné životní prostředí;
2. městské čtvrti s problémy zločinu a prostituce: ta je často spojována s koncentrací lidí v určité etnické skupině. Termín ghetto a slum by neměl být užíván jako synonymum.“

Expertní skupina OSN (*United Nations Expert Group Meeting, EGM*) složená z odborníků Programu OSN pro lidská sídla (*UN-HABITAT*), *UN Statistic Division (UNSD)*, *the Cities Alliance* a *African Population and Health Research Center (APHCR)*

⁷⁶ UN-HABITAT (b), 2003, str. 9

⁷⁷ Cities Alliance, 1999, str. 1

⁷⁸ Johnston, R. J. a kol., 2000, str. 584

doporučila v Nairobi roku 2002 operační definici slumu, která je mezinárodně používaná k určení slumu na základě sjednaných charakteristik. Má vést k přesnějšímu měření dosažení MDGs cíle 7. Za obyvatele slumu je považován každý, komu chybí alespoň jedna z těchto pěti podmínek:⁷⁹ přístup k nezávadné vodě, přístup ke zdravotnickému zařízení a infrastruktuře, konstrukční kvalita bytů, dostatečný prostor pro život, „nepřelidnění“, jistota držby.

Polovina obyvatel světa žije ve městech, z nichž téměř jedna třetina, asi 920 milionů bydlí v chudinských čtvrtích.⁸⁰ Celkový počet takto žijících obyvatel Afriky dosahuje 187 milionů, což čítá dvacet procent celosvětových obyvatel slumů. Africký kontinent má největší podíl městského obyvatelstva žijícího ve slumech, tj. 60,9 %. Ze sta obyvatel měst jich tak bydlí 61, respektive 54 z nich v subsaharské Africe a sedm v Africe severní, viz tabulka 4. Ta dále ukazuje, kolik africké populace žilo ve slumech v roce 2001. Musíme vzít v úvahu, že do té doby neexistovala operační definice slumu, a tudíž číselné hodnoty jsou přibližné. Podíl na tomto faktu, má na jedné straně problém s jejich sběrem či neexistence dat, a na straně druhé nejednotná mezinárodní definice. Obydlí, která jedna země pokládala za slum, jiná země klasifikovala jako vhodný příbytek.

Tab. 4 Městská populace a slumy v Africe

Oblast	Celková populace (v milionech)		Celková městská populace (v milionech)		Městská populace (v %) z celkové populace		Obyvatelé slumů (v %) z městské populace	Městská populace žijící ve slumech (v mil.)
	1990	2001	1990	2001	1990	2001	2001	2001
Afrika	619	813	198	307	31,9	37,7	60,9	187
Subsaharská Afrika	501	667	140	231	27,9	34,6	71,9	166
Severní Afrika	118	146	58	76	48,7	52	28,2	21

Zdroj dat⁸¹

5.5 Mezinárodní snahy

Finanční prostředky na výstavbu, financování bytů a infrastruktury, jsou značně omezené, nevyhovují základním potřebám. Vlády států by měly reformami posílit svou úlohu v politických přístupech, institucích a právních systémech. Je potřeba vytvářet příležitosti pro místní občany, aby se mohli podílet na rozhodování na místní úrovni. To

⁷⁹ UN-HABITAT (a/b), 2003, str. 18/12

⁸⁰ UN-HABITAT (a), 2003, str. 30

⁸¹ UN-HABITAT (a), 2003, str. 33

povede k účinnějšímu fungování trhu s byty, zajistí jistotu vlastnictví mužům i ženám, ochranu před vystěhováním, přístup k pozemkům a půjčkám.⁸² Každá země má své specifické problémy způsobené městskou chudobou. Proto také postupy k řešení této situace vyžadují odlišné přístupy. Rozvojovým zemím Afriky většinou nestačí pouze pomoc místních vlád, či snahy neziskových organizací, ale je potřeba dlouhodobé a strategické spolupráce s mezinárodními organizacemi. Vzájemná součinnost partnerských subjektů vyžaduje dodržování nových výzev a přístupů. Městskou chudobou a problematikou slumů se dlouhodobě zabývají:

5.5.1 Program OSN pro lidská sídla

Program OSN pro lidská sídla (dříve Centrum OSN pro lidská sídla), *United Nations Human Settlements Programme*, *UN-HABITAT* představuje hlavní orgán OSN, který se zabývá řešením problematiky lidských sídel. Valné shromáždění OSN je jeho řídicím orgánem k prosazování trvale udržitelného rozvoje měst a zabezpečení adekvátního bydlení pro všechny obyvatele prostřednictvím programů, budování kapacit, šíření informací a posilování partnerství mezi vládami a občanskou společností.⁸³ Po konferenci konané ve Vancouveru v roce 1976, známé jako Habitat I, byl o dva roky později, v roce 1978, zřízen UN-HABITAT se sídlem v Nairobi, hlavním městě Keni.⁸⁴

V roce 1996 se v tureckém Istanbulu konala druhá Konference OSN o lidských sídlech Habitat II, která posuzovala pokrok v řešení problematiky rozvoje měst v posledních dvou desetiletích, hodnotila současný stav urbanizačních procesů a uznala nové cíle a principy.⁸⁵ Na této konferenci delegace přítomných členských států přijala dva důležité politické dokumenty: Agendu Habitat a Istanbulskou deklaraci, které mají přispět ke zlepšení kvality života v lidských sídlech, zajištění vhodného bydlení pro všechny a vést k trvale udržitelnému rozvoji lidských sídel v urbanizujícím se světě.⁸⁶

Program OSN pro lidská sídla svými aktivitami výrazně napomáhá ke splnění Rozvojového cíle tisíciletí, cíle 7: Zajistit udržitelný stav životního prostředí, viz další podkapitola. Snaží se zlepšovat podmínky života ve slumech, redukovat městskou chudobu, obnovovat škody po přírodních katastrofách, zajišťovat finanční zdroje nutné k výstavbě bytů. UN-HABITAT spolupracuje s vládami jednotlivých zemí, místními

⁸² Šindler, P., 1996, str. 28 - 29

⁸³ Informační centrum OSN v Praze, 2005, str. 41

⁸⁴ UN-HABITAT, [online]

⁸⁵ Šindler, P., 1999, str. 35

⁸⁶ Ústav územního rozvoje, 2005, [online]

úřady, neziskovými organizacemi a soukromým sektorem. Většina technických programů je prováděna v nejméně rozvinutých zemích (*LDCs*).⁸⁷

5.5.2 MDGs, cíl 7

V 90. letech 20. století se konalo několik mezinárodních konferencí a summitů, kde byly přijaty konkrétní politické závazky, programy, cíle a úkoly vedoucí k rozvoji, známé jako Mezinárodní rozvojové cíle (*International Development Targets, IDTs*). V září roku 2000 se v New Yorku uskutečnil Summit tisíciletí. Celkem 191 členských států OSN přijalo a zavázalo se splnit Miléniovou deklaraci. Ta určuje konkrétní cíle, které vedou k rozvoji a snižování chudoby. Mezinárodní rozvojové cíle (*IDTs*) a Rozvojové cíle obsažené v Miléniové deklaraci jsou si blízké, do jisté míry podobné. Proto jsou v současné době souhrnně označovány jako Rozvojové cíle tisíciletí (*Millenium Development Goals, MDGs*).⁸⁸ Rok 1990 je pokládán za počáteční, rok 2015 datem naplnění. *MDGs* tvoří osm základních cílů, osmnáct dílčích úkolů a přes čtyřicet indikátorů. Prvních sedm cílů se orientuje na zlepšení stavu a životních podmínek v nejhudších oblastech světa. Osmý cíl se vztahuje na všechny státy světa, aby se snažily vybudovat globální partnerství v oblasti rozvojové spolupráce.⁸⁹

OSN přidělila Programu pro lidská sídla OSN zodpovědnost, aby napomáhal vládám kontrolovat stav měst a postupně dosáhnout tzv. „*Cities Without Slums*“ (Měst bez slumů). Tento záměr je obsažen v 7. cíli MDGs: Zajistit udržitelný stav životního prostředí, přesněji v úkolu 11. Ten je jedním ze tří úkolů 7. cíle:⁹⁰

- „úkol 9: integrovat principy udržitelného rozvoje do politiky a programů jednotlivých států a zabránit ztrátám přírodních zdrojů;
- úkol 10: do roku 2015 snížit na polovinu počet lidí bez dlouhodobě udržitelného přístupu k nezávadné vodě;
- úkol 11: do roku 2020 dosáhnout výrazného zvýšení kvality života nejméně sta milionů obyvatel slumů.“

UN-HABITAT⁹¹ uvádí, že v roce 1990 bydlelo v chudinských čtvrtích 721 milionů obyvatel. Do roku 2001 vzrostl počet takto žijících obyvatel na 923 milionů. V důsledku nárůstu obyvatel slumů můžeme předpokládat, že 7. rozvojový cíl nebude do roku 2015,

⁸⁷ Informační centrum OSN v Praze, 2005, str. 41, 155

⁸⁸ UN-HABITAT (a), 2003, str. 14

⁸⁹ MPSV, 2005, [online]

⁹⁰ UN-HABITAT (a), 2003, str. 15

⁹¹ UN-HABITAT, 2005, str. 189

respektive do roku 2020, naplněn. Podle Exnerové⁹² je dosažení Rozvojových cílů tisíciletí těžko představitelné bez odstranění strukturálních překážek, které brání chudým zemím vymanit se z „pasti chudoby“⁹³.

5.5.3 Další donoři

Mezi další význačné donory můžeme řadit vyspělé země. Jejich vlády uvolňují finanční prostředky a technickou podporu do rozvojových zemí. Většinu těchto prostředků poskytuje 26 členských zemí Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD). Podle Halaxy⁹⁴ patří země OECD mezi celosvětově největší poskytovatele bilaterální pomoci, ale také největší zdroj financí pro multilaterální organizace. V současné době je 22 členských zemí OECD, včetně Evropské unie, členy tzv. Výboru pro rozvojovou pomoc (*Development Assistance Committee, DAC*), který představuje koordinační orgán v rámci OECD a realizuje více než 90 % celosvětové Oficiální rozvojové pomoci (*Official Development Assistance, ODA*⁹⁵). K důležitým multilaterálním donorům patří:⁹⁶

1. Mezinárodní finanční instituce - Mezinárodní měnový fond (*International Monetary Fund, IMF/IMF*), skupina Světové banky (*World Bank Group, WB/SB*), Světová obchodní organizace (*World Trade Organisation, WTO*) a regionální rozvojové banky, například Africká rozvojová banka (*African Development Bank, AfDB*), která se snaží o zrychlení ekonomického rozvoje.
2. Organizace spojených národů:
 - a) specializované agencie OSN: Mezinárodní organizace práce (*International Labour Organisation, ILO*), Světová zdravotnická organizace (*World Health Organisation, WHO*) a další,
 - b) programy a fondy OSN: Program OSN pro lidská sídla (*UN-HABITAT*), Rozvojový program OSN (*United Nations Development Programme, UNDP*).

⁹² Exnerová, V., 2005, str. 111

⁹³ Past chudoby (bludný kruh chudoby): lidé v rozvojových zemích mají často nízké příjmy a žádné úspory. Nemohou tedy vytvářet investice, které by zvýšily produktivitu. Tento stav je příčinou stále nízkých příjmů, které se stávají překážkami pro další generace. Bařina, L. a kol., str. 4

⁹⁴ Halaxa, P. 2000, str. 9

⁹⁵ Oficiální rozvojová pomoc (ODA) je definována: „Soubor těch transferů do rozvojových zemí a multilaterálních institucí, které jsou poskytovány oficiálními místy, jako jsou vlády států či místní vlády, nebo jejich výkonnými orgány. Každá transakce musí splňovat dvě kritéria: a) Je poskytována s cílem podpořit ekonomický rozvoj a blahobyt v rozvojových zemích. b) Je koncesionální (nemá komerční charakter) a obsahuje grantovou složku, která tvoří minimálně 25 %. ODA zahrnuje i administrativní poplatky spojené s jejím poskytováním. Halaxa, P., 2000, str. 2

⁹⁶ Riddell, R. C., 2007, 77-85

Snaze dosáhnout „*Cities Without Slums*“ se nevěnuje pouze UN-HABITAT. Také tzv. *Cities Alliance*⁹⁷, celosvětová koalice partnerů pro rozvoj, je zaměřená na dosažení 11. úkolu *MDGs*. Pomáhá jednotlivým zástupcům měst vytvářet plány rozvoje, připravovat město na populační růst, vést k trvale udržitelnému rozvoji, strategickému financování, přilákání dlouhodobých kapitálových investic do infrastruktury a služeb, vést dialogy s bilaterálními donory a multilaterálními organizacemi. Podporuje tzv. *City Development Strategies (CDS)*, kdy místní investoři definují svou vizi a priority.

Obecně můžeme říci, že urbanizační procesy jsou v rozvojových zemích Afriky poměrně mladým jevem, který se začal výrazně projevovat od 60. let 20. století, kdy většina afrických zemí získala nezávislost na koloniálních velmocích Evropy. Průběh urbanizace je zde odlišný než v jiných regionech světa. Míra urbanizace je ve srovnání s ostatními kontinenty nízká, avšak urbanizační procesy velmi rychlé. Populační expanze má vliv na zvyšování podílu městské chudoby. V jejím důsledku se vytvářejí slumy. Existují mezinárodní snahy, jejichž cílem je zmírnit dopady městské chudoby na obyvatelstvo a přispět ke zlepšení podmínek života obyvatel chudinských čtvrtí.

6 Případová studie: Keňa

Cílem této kapitoly je zabývat se problematikou slumů v hlavním městě Keni, Nairobi. Za modelový slum je vybrána Kibera. Část práce popíše stručnou historii vzniku a vývoje této chudinské čtvrti. Pozornost je soustředěna na aktuální problémy a snahy řešit negativní dopady urbanizace na obyvatelstvo ze strany vlády, místních nevládních organizací a obyvatel místních komunit.

Keňská republika patří k přímořským státům východní Afriky. Středem země prochází rovník. Rozloha země činí 582 646 km². Vodstvo zaujímá 1,9 % rozlohy, národní parky až 4,3 %.⁹⁸ Podle posledního sčítání lidu v roce 1999 zde žilo 28 696 607⁹⁹ obyvatel. Populační projekce keňského statistického úřadu¹⁰⁰ říká, že se počet obyvatel do roku 2009 zvýší na 35 698 640. UN-HABITAT¹⁰¹ uvádí, že míra urbanizace země v roce 2000

⁹⁷ Cities Alliance, 2005, str. 1

⁹⁸ KNBS (a), 2008, str. 7

⁹⁹ KNBS, 2008, [online]

¹⁰⁰ Tamtéž jako ⁹⁹

¹⁰¹ UN-HABITAT, 2005, str. 189

dosahovala 35,9 %, do roku 2010 vzroste na 42,9 %¹⁰². Očekává se, že v roce 2030 bude míra urbanizace Keni dosahovat 62,7 %.

Obr. 6 Mapa Keni¹⁰³

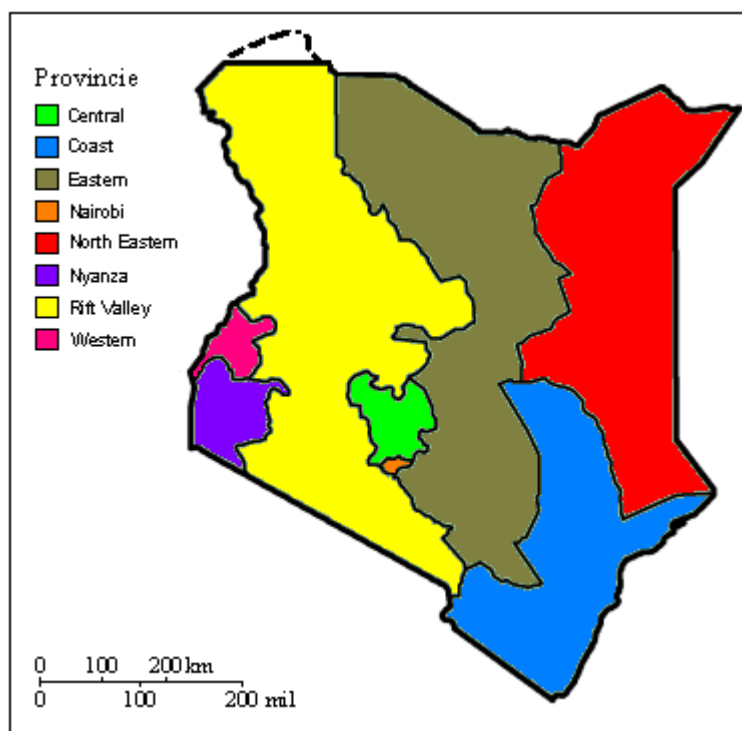
Keňa sousedí s pěti státy: na jihozápadě s Tanzánií (délka hranic 769 km), na západě s Ugandou (933 km), na severozápadě se Súdánem (232 km), na severu s Etiopií (861 km) a na východě se Somálskem (682 km). Její pobřeží omývá Indický oceán v délce 536 km.¹⁰⁴ Stát se administrativně dělí na osm provincií: *Central* (Střední), *Nairobi*, *Rift Valley* (Riftové údolí), *Coast* (Pobřeží), *Eastern* (Východní), *Western* (Západní), *Northeastern* (Severovýchodní) a *Nyanza*, viz obrázek 7 (str. 39). Tyto provincie (*Mikowa*) jsou rozděleny na 71 okresů (*Wilaya*), které se dále člení na 262 obvodů (*Taarafa*). Obvody se dále dělí na 1 088 lokalit (*Kata*), ty na sub-lokality (*Kata Ddogo*).¹⁰⁵ V Centrální provincii žije 31,1 % chudých obyvatel, naopak provincie Nyanza s 64,4 % chudými obyvateli je oblastí s největším podílem. Srovnání podílu obyvatel žijících v chudobě v jednotlivých provinciích, viz Příloha 5.

¹⁰² UN-HABITAT (b), 2003, str. 252

¹⁰³ CIA: The World Factbook, 2009, [online]

¹⁰⁴ Tamtéž jako ¹⁰³

¹⁰⁵ K12, Academics, 2009, [online]

Obr. 7 Administrativní členění Keni na provincie¹⁰⁶

Rozmístění keňského obyvatelstva je nerovnoměrné. Většina populace žije podél pobřeží a v jihozápadní části země, nadmořské výšce nad tisíc metrů nad mořem. Tato oblast je dostatečně zavodněná s relativně bohatou půdou, na které je závislá velká část venkovského obyvatelstva. Nízká hustota osídlení je především v severní a východní části země, kde se rozprostírá suchá savana, či polopouště. Hustě zalidněné oblasti jsou provincie s nejvyšší mírou vnitřní migrace: Nairobi, Rift Valley a Eastern. Kompletní data o migračních trendech byla získána v roce 1979 z tzv. „*place of birth*“, místa narození při národním sčítání lidu. Pro Keňu je typická sezónní migrace.¹⁰⁷

Keňa je především zemědělským státem. Také průmysl je poměrně rozvinutý. Svými národními parky, rezervacemi, tropickou vegetací, exotickými zvířaty a odlišnou kulturou je cílovou zemí mnoha turistů, kteří sem přivádějí finanční prostředky. I přesto zde žije velké procento obyvatelstva v absolutní chudobě. V roce 1997 pobývalo v extrémní chudobě 23 % obyvatel. Ve stejném roce hospodařilo 58,6 % populace se dvěma dolary na den.¹⁰⁸ V roce 2001 byl 40% podíl nezaměstnanosti.¹⁰⁹ Podle odhadů

¹⁰⁶ K12, Academics, 2009, [online] převzata mapa; KNBS, 2008, str. 8 poloha provincií, upraveno autorkou

¹⁰⁷ Dickenson, J. a kol., 1996, str. 251, 253

¹⁰⁸ UN-HABITAT, 2005, str. 209

¹⁰⁹ CIA: The World Factbook, 2009, [online]

keňského statistického úřadu¹¹⁰ pracovalo v roce 2007 až 7,5 milionů obyvatel v neformálním sektoru, zhruba 0,8 milionů ve službách a v zemědělství přes 0,3 milionů.

Program OSN pro lidská sídla¹¹¹ ve své publikaci uvádí údaje o keňské populaci z roku 2001. Počet obyvatel činil 31 milionů, z nichž jedna třetina 34,4 % žila ve městech. Přes sedm milionů obyvatel, přesně 70,7 % městské populace obývalo slumy, z nichž:¹¹²

- 13 % nemá dostatek nezávadné vody,
- 20 % žije v dočasných příbytcích,
- 21,7 % bydlí v neadekvátním prostoru pro život,
- 46,6 % nemá dostatečnou hygienu a zdravotní péči.

6.1 Obecná charakteristika Nairobi

Nairobi je hlavní, rovněž největší a nejlidnatější město Keni, jehož poloha je dána 1° 17' jižní zeměpisné šířky a 36° 49' východní zeměpisné délky.¹¹³ Město je také hlavním městem provincie Nairobi, viz obrázek 7 (str. 39), a stejnojmenného okresu.¹¹⁴ Nachází se v jižní části země, kde protéká řeka Nairobi. Leží na náhorní plošině ve výšce 1 660 metrů nad mořem v nitru dávných masajských pastvin. Název Nairobi pochází z masajského výrazu „*Ewaso Nyirobe*“, což v překladu znamená „Studená voda“.¹¹⁵

Hlavní město, jedna z osmi provincií státu, okres Nairobi, je dále rozdělen na osm volebních okresů:¹¹⁶ *Dagoretti*, *Embakasi*, *Kamukunji*, *Kasarani*, *Langata*, *Makadara*, *Styrene* a *Westlands*, které podle KNBS¹¹⁷ shromažďují až 6 % celkové národní chudoby, tedy 874 058 obyvatel žijících v chudobě. Téměř polovina z nich (49 %) žije ve třech volebních okresech: *Embakasi* (19,1 %), *Kasarani* (17,3%) a *Makadara* (12,5%). Naopak nejmenší podíl chudiny 6,7 % žije ve *Westlands*. Až 44 % obyvatel města žije pod hranicí chudoby. V pěti volebních okresech je podíl lidí žijících v extrémní chudobě vyšší než 45 %. *Makadara* má dvakrát tak větší podíl lidí než *Westlands*, kteří žijí pod hranicí chudoby, viz obrázek 8 (str. 41).

¹¹⁰ KNBS (a), 2008, str. 32

¹¹¹ UN-HABITAT (a), 2003, str. 78

¹¹² UN-HABITAT (a), 2003, str. 84

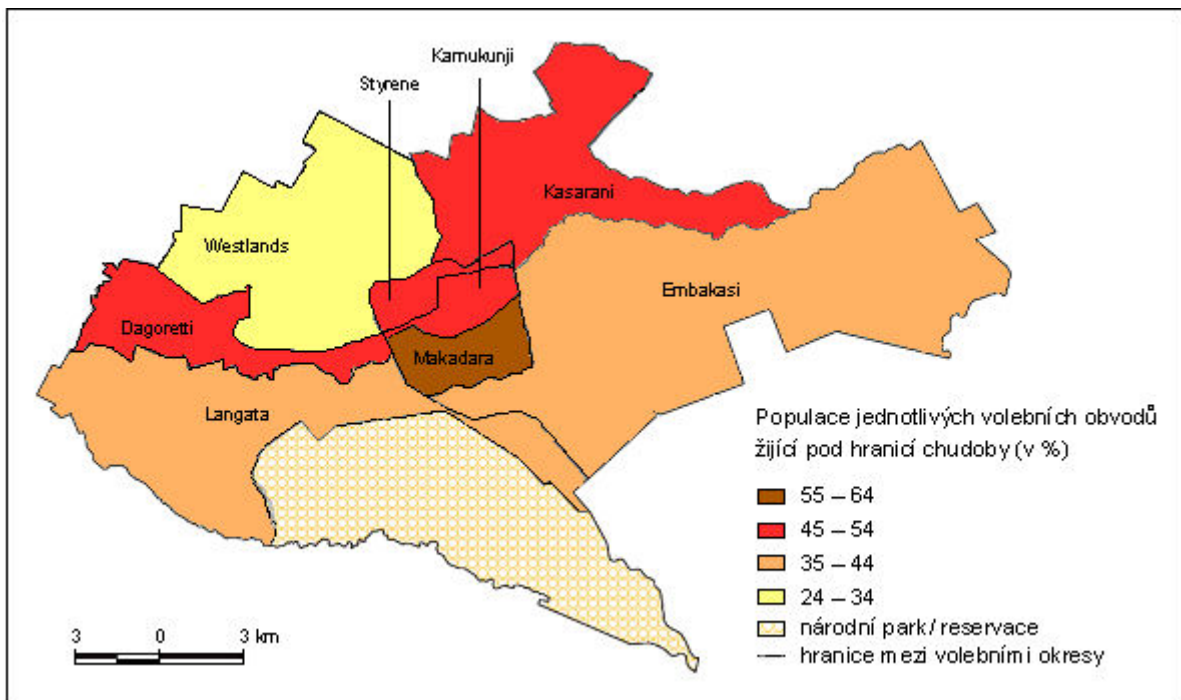
¹¹³ CIA: The World Factbook, 2009, [online]

¹¹⁴ WB, 2009, str. 2

¹¹⁵ UN-HABITAT, 2008, str. 128

¹¹⁶ Nairobi City Council, [online]

¹¹⁷ KNBS (b), 2008, str. 11

Obr. 8 Populace jednotlivých volebních obvodů žijící pod hranicí chudoby (v %)¹¹⁸

Rozloha města je 696 km².¹¹⁹ Podle odhadů dosáhne v roce 2009 počet obyvatel města až 3 138 295. Podle posledního sčítání lidu, které proběhlo v roce 1999, čítala populace Nairobi 2 143 254 obyvatel: 1 153 828 mužů a 989 426 žen.¹²⁰ Během deseti let můžeme vidět nárůst populace téměř o jeden milion. Světová banka¹²¹ tvrdí, že téměř jedna třetina obyvatel města žije v extrémní chudobě.

Nairobi je dodnes kulturním a architektonickým odrazem afrických, asijských a evropských vlivů, důležitým centrem mezi Káhirou a Johannesburgem.¹²² Hlavní město představuje významné průmyslové, dopravní, obchodní, finanční, ale i kulturní, vědecké a politické středisko východní Afriky, kde působí mnoho mezinárodních organizací, například:¹²³ Kancelář OSN v Nairobi (*United Nations Office at Nairobi, UNON*), Program OSN na ochranu životního prostředí (*United Nations Environment Programme, UNEP*), Program OSN pro lidská sídla (*UN-HABITAT*). Sídlí zde rovněž Americké velvyslanectví, které se v srpnu roku 1998, stalo prvním cílem teroristického útoku skupiny *Al Queda*. Při výbuchu zahynulo přes dvě stě místních obyvatel.¹²⁴

¹¹⁸ KNBS (b), 2008, str.10, upraveno autorkou

¹¹⁹ KNBS, 2008, [online] (údaj k 31. 12. 2001)

¹²⁰ KNBS, 2008, [online]

¹²¹ WB, 2009, str. 2

¹²² UNON, 2005, [online]

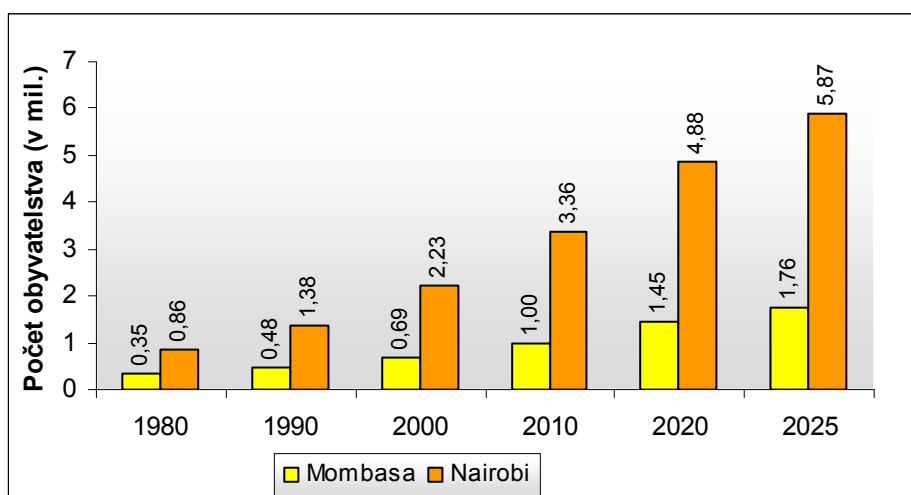
¹²³ UN System of Organizations, 2008, [online]

¹²⁴ Tamtéž jako ¹²³

6.1.1 Historie města

V roce 1899 Britové zahájili stavbu železnice, která měla spojit keňský přístav Mombasu s ugandským městem Kampalou. Tehdejší základna, ležící v dnešním Nairobi, byla pojmenována „*Mile 327*“¹²⁵. Město nejdříve plnilo funkci skladiště stavebního materiálu a důležitého zdroje čerpání vody. Představovalo rovněž odpočinkové místo pro dělníky. V roce 1905 byl zahájen provoz této železniční stanice. Ve stejném roce Nairobi získalo status hlavního města. Stalo se důležitým koloniálním střediskem celé bývalé Britské Východní Afriky a dodnes je hlavním městem Keni.¹²⁶ Svým postupným rozvojem se vyvinulo z místního, přes regionální až na mezinárodní těžiště obchodu, dopravy, regionální spolupráce a ekonomického rozvoje. K tomu přispěla jeho poloha na náhorní plošině a klimatické podmínky.¹²⁷

V roce 1919 se řadilo mezi největší města subsaharské Afriky. Již v této době byla dominance jednoho města, většinou města hlavního, pravidlem.¹²⁸ Před osamostatněním v roce 1962 dosahoval počet populace města 267 000. Po získání nezávislosti v roce 1963 došlo ke značnému přírůstku obyvatelstva. Nairobi, jako prosperující město, přitahovalo mnoho migrantů z celé země, především z venkovských oblastí. Již v roce 1979 se počet obyvatel města zvýšil na 835 000.¹²⁹ Od 80. let 20. století se městské obyvatelstvo rozrůstalo ohromnou rychlostí, viz obrázek 9.

Obr. 9 Srovnání vývoje počtu obyvatelstva dvou největších měst v letech 1980-2025¹³⁰

¹²⁵ UN System of Organizations, 2008, [online]

¹²⁶ Votrubec, C., 1980, str. 216

¹²⁷ UN-HABITAT, 2008, str. 128

¹²⁸ Šindler, P., 1996, str.60

¹²⁹ Dickenson, J. a kol., 1996, str. 253

¹³⁰ UN-HABITAT, 2008, str. 174, upraveno autorkou, číselné hodnoty zaokrouhleny na dvě desetinná místa

Díky vysokému přírůstku obyvatelstva ve městě, velké míře migrace z venkovských oblastí, nekontrolované urbanizaci začalo Nairobi od poloviny 80. let 20. století zvětšovat své administrativní hranice do teritorií sousedních měst a okresů. Tento trend se týkal především jihovýchodních silničních tepen Nairobi–Mombasa a Nairobi-Naivasha, kde vznikaly podniky a továrny střední velikosti. V severním směru se k zemědělskému městu Thika stěhovaly skupiny s vyššími středními příjmy, které zde rozšířily vzdělávací služby a malé podniky. Směrem k severozápadu vznikla významná střediska OSN a diplomatické úřady či mezinárodní výzkumné ústavy. Rozšíření administrativních hranic v jižním směru bylo limitováno Národním parkem Nairobi, v jihozápadním směru strmým reliéfem Riftu Valley.¹³¹

Každá z těchto periférií města lákala různé sociálně-ekonomické skupiny svým specifickým hospodářským zaměřením. Navíc trend sezónní migrace je pro Nairobi charakteristický. Většinu těchto pracovních migrantů představují mladí muži, kteří opouštějí své venkovské rodiny v době, kdy jim město nabízí pracovní příležitosti. Periodicky se vracejí zpět, jakmile se město dostane do fáze ekonomické stagnace.¹³² V 90. letech 20. století došlo téměř ke zdvojnásobení populace města, viz obrázek 9 (str. 42). Město nebylo schopno pojmout neustálý příliv migrantů, zajistit jim dostatek pracovních příležitostí a vhodné obydlí, proto se zde začaly rychle rozrůstat chudinské čtvrti. Prohloubila se zde výrazně majetková nerovnost mezi lidmi.

V současné době je Nairobi téměř čtyřikrát lidnatější než druhé největší město Mombasa, viz obrázek 9 (str. 42). Představuje tedy tzv. „*primate city*“ (vysvětlení viz str. 26). Roční přírůstek obyvatelstva města činí 3,76 %¹³³ (v roce 2008). S tímto tempem růstu UN-HABITAT¹³⁴ odhaduje, že v roce 2020 bude mít Nairobi 4,9 milionů obyvatel. Až 25 % veškeré keňské pracovní síly je zaměstnáno v hlavním městě. To pojímá 43 % všech městských pracovníků země, jichž podíl na HDP činí 45 %.

6.2 Problematika keňských slumů v Nairobi

Neregulovaná urbanizace, stále vysoký přirozený přírůstek obyvatelstva Nairobi a migrace z venkovských oblastí přináší mnoho problémů. Růst počtu obyvatel způsobuje vysokou hustotu zalidnění, která vede k přelidňování některých částí města a neschopnosti úřadů zajistit všem adekvátní bydlení, infrastrukturu a služby. Vznikají zde slumy, které se

¹³¹ UN-HABITAT, 2008, str. 130

¹³² Dickenson, J. a kol., 1996, str. 253

¹³³ UN-HABITAT, 2008, str. 177

¹³⁴ Tamtéž jako ¹³¹

stávají domovem lidí s nízkými příjmy. Tyto příbytky zpravidla pronajímají vlastníci půdy. Mwangi¹³⁵ ve své studii uvádí, že rodina s průměrným příjmem žijící v Nairobi a jeho satelitních městech musí pět až sedm let šetřit, aby si mohla koupit pozemek a začít stavět část svého obydlí.

6.2.1 Slumy v Nairobi

Vznik prvních slumů v Nairobi je spojován s koloniálním obdobím, kdy rozmístění obyvatel ve městech určila vláda svou populační segregací. Tu můžeme sledovat ještě v roce 1963, po získání nezávislosti. Většinu obyvatelstva města v tomto období tvořili Afričané, kteří bydleli ve východní části města. Evropané a Asiati žili na západním předměstí s lepším přístupem k základním potřebám.¹³⁶ V druhé polovině 60. let 20. století došlo k postupnému uvolnění domovní segregace, k větším populačním pohybům, k migraci z venkovských oblastí do města. Zvyšoval se počet slumů a neformálních obydlí, které procházely napříč městem až do obchodního centra, tzv. „*central business district, CBD*“, kde lidé snáze nacházeli pracovní příležitosti.¹³⁷

Pojem „*Vijiji*“ slouží k označení slumů v Nairobi. Termín odpovídá slovu „*village*“, tedy vesnice. Neexistuje zde žádná oficiální definice slumu nebo neformálního osídlení. Městské úřady za slumy označují místa s nedostatečnými základními službami a infrastrukturou. Studie z roku 1993 poskytuje neoficiální definici slumu, která shrnuje jeho základní rysy:¹³⁸

- vlastníci staveb mají buď zákonné vlastnické právo, anebo žádná práva;
- příbytky jsou z větší části postavené z prozatímních materiálů a nevyhovují minimálním standardům;
- většina domácností bydlí v jednom pokoji. Lamba¹³⁹ poznamenává, že 90 % domácností obývá jednopokojový příbytek o velikosti devět až čtrnáct metrů čtverečních a slouží třem až pěti nájemníkům;
- hustota zástavby je značná, většinou se nachází až 250 bytových jednotek na jednom hektaru, kde bydlí i 2 300¹⁴⁰ osob;
- fyzická rozvržení obydlí nejsou plánovaná, což činí následně obtíže k vytvoření infrastruktury;

¹³⁵ Mwangi, I. K., 1997, str. 143

¹³⁶ Mitullah, W., 2003, str. 3

¹³⁷ UN-HABITAT (b), 2003, str. 219

¹³⁸ UN-HABITAT (a), 2003, str. 70

¹³⁹ Mwangi, I. K., 1997, str. 145 s odkazem na Lamba, D., 1994, str. 169

¹⁴⁰ UN-HABITAT (b), 2003, str. 219

- většina obyvatel má velmi nízké příjmy či omezené prostředky;
- služby města, voda a zdravotnické zařízení neexistují nebo jsou minimální;
- nemoci a vysoký stupeň mortality je výrazně vyšší než jiných částech města, v důsledku znečištění životního prostředí.

Ve slumech bydlí většina obyvatelstva města. V Nairobi se rozlišují dva typy slumů:¹⁴¹

1. „*squatter settlements*“, tzv. osídlení nelegálními nájemníky,
2. „*illegal subdivisions of either government or private land*“, tzv. nelegálně osídlené území buď státních nebo soukromých pozemků.

Podle odborníků Programu OSN pro lidská sídla¹⁴² vykazuje několik studií, že 56–80 % obydlí ve slumech pronajímají tzv. „*landlords*“, majitelé půdy, zpravidla elity, státní zaměstnanci a politici, kteří měli v minulosti politické konexe a ty jim umožnily chránit investice. V letech 1971–1995 vzrostl počet neformálních osídlení z původních padesáti na 134. Počet obyvatel se v těchto strukturách zvýšil ze 167 000, tedy z jedné třetiny celkové populace Nairobi, na 1 886 000 (60 %). V některých slumech byly ze strany místní vlády, donorských zemí a občanských společností podniknuty programy na zlepšení podmínek bydlení a infrastruktury, tzv. „*settlements upgrading*“. V Nairobi se zlepšováním kvality bydlení, zajištěním přístupu ke službám, participací společnosti na rozhodování zabývají například:

- „*the Nairobi Informal Settlements Coordination Committee*“,
- „*Nairobi Situation Analysis*“,
- „*the Poverty Reduction Strategy Paper, PRSP*¹⁴³“,
- „*the Local Authority Transfer Fund*“.

Výsledky těchto intervencí mají v některých případech negativní dopady, například: vznik nových slumů, vyloučení určité skupiny obyvatelstva ze společnosti, nevhodné půjčky vedoucí k zadlužení, nedostatečnou spolupráci a snižování úsilí. Také nepřesná definice slumu přispívá ke snižování politické zodpovědnosti.

¹⁴¹ UN-HABITAT (b), 2003, str. 219

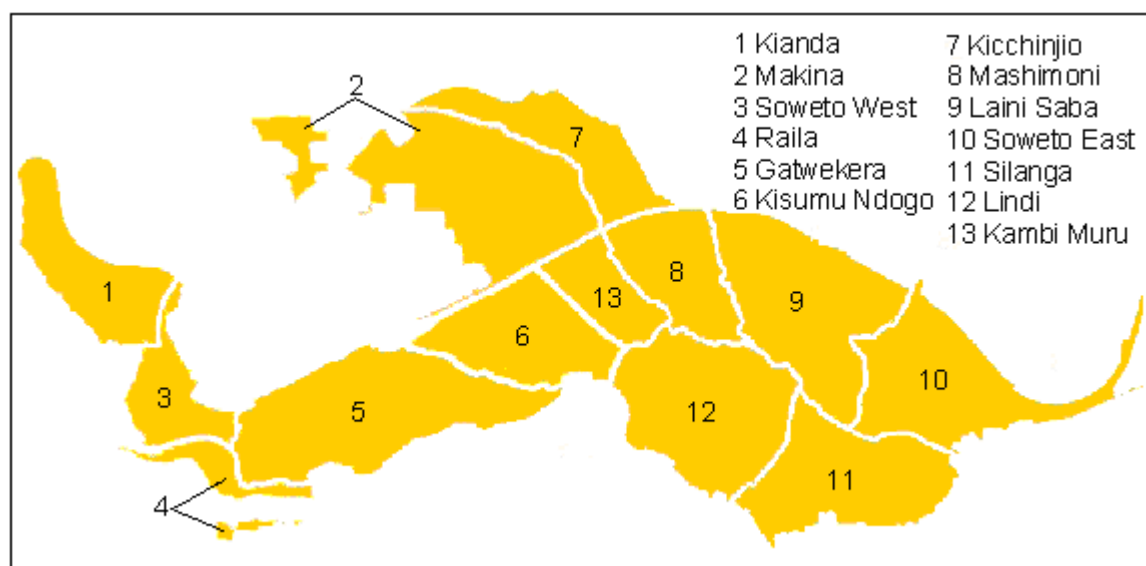
¹⁴² UN-HABITAT (b), 2003, str. 219, 220

¹⁴³ *Poverty Reduction Strategy Papers, PRSP*: tzv. „Strategické dokumenty pro snižování chudoby tvoří makroekonomické, strukturální a sociální politiky a programy členských států skupiny Světové banky. Jejich cílem je prosazování celkového růstu a snižování chudoby. Na přípravě PRSP se podílí vlády donorských a přijímajících zemí, občanský sektor a jiní partneři, včetně zástupců SB MMF“. Rozvojovka, 2007, [online]

6.2.2 Kibera

Kibera je největší slum v Keni s relativně dlouhou historií. Rovněž je klasifikován jako největší chudinská čtvrť východní a střední Afriky.¹⁴⁴ Leží na jihozápadním okraji Nairobi, ve vzdálenosti asi pěti kilometrů od středu hlavního města. Její rozloha činí přes 2,5 km². Odhaduje se, že počet obyvatel přesáhl jeden milion.¹⁴⁵ Každý třetí obyvatel Nairobi žije právě v Kibeře. Hustota zalidnění je 200 000¹⁴⁶ obyvatel na jeden kilometr čtvereční. Název Kibera pochází z nubijského slova „*kibra*“, což v překladu znamená les či džungle, který původně pokrýval většinu plochy.¹⁴⁷

Některé zdroje uvádějí, že Kibera je největší nelegálně osídlenou oblastí světa.¹⁴⁸ Podle jiných je druhým největším slumem světa po jihoafrickém slumu Soweto.¹⁴⁹ Uváděné hodnoty týkající se obyvatelstva a rozlohy se značně liší. Od května roku 2008 se tomuto problému věnuje „*Map Kibera Project*“. Cílem projektu je průzkumem v terénu zjistit skutečný počet obyvatelstva žijícího v Kibeře, vytvářet spolehlivá data a mapovat aktuální fyzické a sociálně-demografické rysy této oblasti.¹⁵⁰ Kiberu tvoří třináct vesnic, viz obrázek 10.

Obr. 10 Vesnice v Kibeře¹⁵¹

¹⁴⁴ NDETI, Y., 2003, [online]

¹⁴⁵ Map Kibera Project, 2008, [online]

¹⁴⁶ SHOFCO (a), 2006-2007, [online]

¹⁴⁷ Easing The Pain of Poverty & HIV/AIDS' in Kenya, 2008, [online]

¹⁴⁸ Map Kibera Project, 2008, [online]

¹⁴⁹ Tamtéž jako ¹⁴⁷

¹⁵⁰ Tamtéž jako ¹⁴⁸

¹⁵¹ Tamtéž jako ¹⁴⁸, upraveno autorkou

Dlouhou historii Kibery dokazuje její osídlování, které začalo již v koloniálním období. Od roku 1912 zde britská koloniální vláda usazovala núbijské vojáky pocházející ze Súdánu, kteří se účastnili bojů na straně Spojenců v první světové válce jako součást tzv. Královských afrických střelců¹⁵². Za vznik je považován rok 1918, kdy tuto oblast pokrytou lesem o rozloze 4 000 hektarů obydliho šest set vysloužilých núbijských vojáků. Vláda si zde udržovala právo zbourat kteroukoli stavbu, proto byly všechny příbytky dočasné. Z důvodů značných zdravotních potíží v této oblasti vzešel v roce 1948 první požadavek na zrušení Kibery. Úřady tuto situaci neřešily a počet nelegálních obyvatel dále rostl, viz tabulka 5.¹⁵³

Tab. 5 Vývoj počtu obyvatel Kibery v jednotlivých letech

Rok	1918	1965	1980	1992	1998	2007
Počet obyvatel	600	6 000	62 000	248 360	500 000	700 000 - 1 000 000

Zdroj dat¹⁵⁴

Po získání nezávislosti v roce 1963 se prudce zvýšil počet nezákonných staveb. Došlo k přílivu migrantů přicházejících z vesnických oblastí, kteří si v Kibeře nemohli dovolit koupit půdu. Proto se od počátku 70. let 20. století rozmohlo pronajímání půdy núbijskými vlastníky, kteří nabízeli jednoduchá obydlí za velmi vysoké částky. V těchto příbytcích žilo mnohonásobně více lidí než povoloval zákon. Mwangi¹⁵⁵ ve své studii poukazuje na problém ústních smluv, kdy se pronajímající a nájemce domluví na platbách. Při porušení těchto smluv ze strany nájemníka často dochází k vymáhání financí nebo násilnému vystěhování. Sjednaná pravidla porušují také majitelé příbytků, kteří nepřiměřeně regulují nájemné. Až 52 % vlastníků půdy v Kibeře nedává nájemníkům stvrzenky o zaplacení nájmu. Okolo 57 % držitelů žije v jiné části Nairobi. Celých 28 % z nich užívá k výběru nájemného prostředníky. Typická je vysoká mobilita nájemníků. Důkazem je rok 1983, kdy až 57 % nájemníků pobývalo v jednom bytě méně než dva roky.

¹⁵² Královští afričtí střelci, „*The King's African Rifle, KAR*“: „koloniální jednotky Britské Východní Afriky (*British East Africa*). Jednotka vznikla v roce 1902 na základě 5. (Indického) praporu „*Uganda Rifle*“, ke kterému byly přičleněny další jednotky jednotlivých protektorátů Britské Východní Afriky (Keňa, Uganda, britské Somálsko). Jednotka zanikla v roce 1957, když z ní vznikly Východoafrické pozemní síly (*East African Land Forces*).“ Rak, M., Schlange, K., 2006, [online]

¹⁵³ SHOFCO, 2006-2007 (a), [online]

¹⁵⁴ Tamtéž jako ¹⁵³, upraveno autorkou

¹⁵⁵ Mwangi, I. K., 1997, str. 145

V roce 1974 překročil počet keňské etnické skupiny Kikuyů počet núbijců natolik, že získal kontrolu nad administrativními pozicemi. Ti získali právo rozhodovat, která obydlí jsou nezákonná a která budou zdemolována. Obydlení Kibery velkým množstvím národnostních skupin občas vede k malým etnickým konfliktům. Příkladem je rok 2002, kdy bylo žhářem zapáleno několik domů.¹⁵⁶

Současné problémy v Kibeře:

Bydlení a voda

Většina domů v Kibeře je pronajatých. Příbytkem se rozumí jedna místnost o velikosti 9 m² (3 x 3 m), kterou v průměru obývá pět osob.¹⁵⁷ Nájemné na měsíc činí okolo 700 Ksh. Odhaduje se, že pouhých 20 % obydlí má elektřinu.¹⁵⁸ Krize vodních zdrojů přináší sociální rizika: poptávka po vodě je vysoká, avšak dostupnost je omezená. Tato situace vede ke střetům uvnitř vesnice. Až 85 % domácností kupuje pitnou vodu v plastových nádobách ze stánků nazývaných „kiosk“. Pokud je vody dostatek, cena za 20 litrů dosahuje 2-4 Ksh (denní spotřeba na osobu je 16–20 litrů). V době jejího nedostatku se cena zvýší na 5-20 Ksh. Obyvatelé zde za vodu platí desetkrát více než lidé středních a vysokých příjmů v jiných částech Nairobi. Obstarávání vody je starostí žen a dětí. Průměrná vzdálenost ke stánku s vodou je 40 m. Při jejím nedostatku, či zvýšení ceny, musí ženy vykonávat dlouhé a časově náročné cesty ke vzdálenějším stánkům. Stráví mnoho času ve frontách, až 4 hodiny. V noci zástupy čekajících na vodu nejsou, avšak vzrůstá riziko přepadení. Většina potrubí přivádějících vodu má malý průměr, který snižuje rychlost čerpání. Kvalita vody je nízká. Na povrchu země je vedeno kovové nebo plastové potrubí. Na mnoha místech je poškozené či děravé. Je zdrojem mnoha nákaz a nemocí.¹⁵⁹

Hygienická zařízení, likvidace odpadu a kanalizace

Domácnosti zde využívají veřejné latríny a sprchy (54 % domácností nemá žádná hygienická zařízení). Jednu latrínu sdílí až 150 lidí za poplatek ve výši 5 Ksh¹⁶⁰ při každém použití. Záchody se plní rychle, odčerpávání je pomalé. Jsou zdrojem zápachu, znečištění a nemocí. Úzké uličky a nedostatek příjezdových cest pro fekální vozy znesnadňují

¹⁵⁶ Easing The Pain of Poverty & HIV/AIDS' in Kenya, 2008, [online]

¹⁵⁷ Itotia, A., 2007, str. 9,

¹⁵⁸ Kibera UK – The Gap Year Company, 2007, [online]

¹⁵⁹ KWAHO (a), 2008, [online]

¹⁶⁰ Itotia, A., 2007, str. 9

vyprazdňování latrín. Až 80 % z nich je odebíráno manuálně, splašky jsou odváděny do odvodňovacích kanálů. Zbylá zařízení se většinou zakryjí a opustí. Lidé díky malému počtu záchodů používají především v noci, tzv. „*flying toilets*“, létající záchody. Své výměšky dají do igelitových sáčků, které odhodí na ulici.¹⁶¹

Mnohé proudy vody tečou přes vesnice, nesou znečištěnou vodu do přehrady Nairobi. Kanalizační soustava je v osídlených oblastech mělká a otevřená. Její nevýhodou je snadné ucpání pevným odpadem. V Kibeře není žádná sběrna tuhého odpadu. Lidé odpad vyhazují do otevřených odtoků, podél železniční tratě, do latrín, anebo ho pálí. Ve vesnicích se volně povalují odpadky, které vytvářejí smetiště. V období dešťů blokuje často pevný odpad kanalizační soustavu v níže položených vesnicích, což vede k záplavám a vzniku infekčních nemocí.¹⁶²

Doprava

Prochází zde jedna železnice, z Mombasy do Kampaly. Ve slumu se nachází vlakové nádraží. Z důvodu nedostatku osobních vlaků využívá většina obyvatel Kibery autobusy, tzv. „*Matatus*“, a místní taxi služby. Velké množství obyvatel si nemůže dovolit využívat hromadnou dopravu, proto překonává pěšky dlouhé vzdálenosti do práce. Uvnitř Kibery nejsou silnice, pouze hliněné cesty, které jsou často ve středu rozděleny kanálem, který odvádí vodu.¹⁶³

Zdraví a hygiena

Zdravotní potíže souvisí s kvalitou vod, kvalitou životního prostředí, s kanalizací a hygienickými zařízeními. V Kibeře nejsou zdravotnická zařízení. Malárie, průjem, červi ve střevech a zvracení představují čtyři nejrozšířenější nemoci.¹⁶⁴ Více než 15 % obyvatelstva Kibery je HIV pozitivní nebo má AIDS.¹⁶⁵ Smrt v důsledku nakažení touto nemocí zanechává ročně kolem sta tisíce sirotků. Jelikož léčba a léky jsou drahé, i nemoci přispívají k chudobě. Mezi úzkými uličkami mezi domy se hromadí odpadky, zrezavělé hřebíky, dřevo, plasty, kusy kovu, rozbité sklo a další. Ty jsou příčinou odřenin a lehkých zranění, která jsou běžná, avšak bez tetanové injekce závažná.¹⁶⁶ Problémem zůstává

¹⁶¹ Itotia, A., 2007, str. 9

¹⁶² KWAHO (a), 2008, [online]

¹⁶³ Itotia, A., 2007, str. 11

¹⁶⁴ Tamtéž jako ¹⁶³

¹⁶⁵ SHOFKO (b), 2006-2007, [online]

¹⁶⁶ Itotia, A., 2007, str. 10

odmítání používání kondomů. Až 50 % žen ve věku 16–25 let je těhotných.¹⁶⁷ V důsledku nechráněných pohlavních styků vzrůstá podíl nakažených HIV/AIDS, hrozí zde předčasná úmrtnost a osíření.

Sociální problémy

K sociálním problémům přispívá vysoká míra nezaměstnanosti. Až 80 %¹⁶⁸ obyvatel Kibery nemá stálou práci. Lidé převážně pracují v neformálním sektoru. Živí se převážně prodejem. Otevřou si malý stánek tzv. „Duka“, minitrh, kde prodávají nealkoholické nápoje, mýdlo, cukrovinky, cigarety, olej, mouku, kukuřici, čerstvou zeleninu a ovoce, které nejdřív koupí na velkých trzích. Pracují také ve službách jako: služky, číšníci, hlídači, prostitutky, anebo jako malí podnikatelé: švadleny, prodavači uhlí, piva. Pracují i děti, nabízejí cetky, noviny, uklízí odpadky nebo čistí boty.¹⁶⁹ Polovina obyvatel Kibery je mladší patnácti let.¹⁷⁰

Obyvatelé jsou složeni až z dvaceti různých etnických komunit¹⁷¹, převážně núbijců a místních národnostních skupin, což občas vede k malým konfliktům. Mezi různými sociálními skupinami vzniká napětí, které vede k nárůstu kriminality, nelegálnímu obchodování s drogami, lidmi, prostitucí.

Bezpečnost

Slumy jsou obecně oblastí s vyšší koncentrací zločinů a korupce. Nemorální chování jejich obyvatel je způsobeno přelidněním, bídou, nevzdělaností a neznalostí základních ústavních práv, lidských práv a svobod.¹⁷² Bezpečnost snižuje používání lehkých drog. Rozšířené je čichání lepidla a alkoholismus.¹⁷³ „Chang'aa“ představuje levný nelegálně vařený alkoholický nápoj zhotovený z kukuřice, čiroku, nebo cukrové třtiny.¹⁷⁴ Díky nesprávné výrobě má vysoký obsah methanolu a přes 50 % alkoholu. Závislost na alkoholu je rozšířená především mezi nezaměstnanými muži. Pijí už od rána, jsou agresivní, uchylují se ke zločinům a znásilňování. Mnoho žen tak nechtěně otěhotní a přistoupí k nezákonné interrupci, která je pro ně v podmínkách Kibery nebezpečná.¹⁷⁵

¹⁶⁷ Kibera UK – The Gap Year Company, 2007, [online]

¹⁶⁸ Itotia, A., 2007, str. 10

¹⁶⁹ Itotia, A., 2007, str. 12

¹⁷⁰ SHOFCO (b), 2006-2007, [online]

¹⁷¹ Itotia, A., 2007, str. 7

¹⁷² Itotia, A., 2007, str. 11

¹⁷³ Kibera UK – The Gap Year Company, 2007, [online]

¹⁷⁴ Itotia, A., 2007, str. 12

¹⁷⁵ Tamtéž jako ¹⁷⁴

Map Kibera Project dosud zmapoval podrobněji pouze jednu z vesnic Kibery, Kiandu, ležící na západě. Její obvod má délku 2 km. Rozloha činí 0,16 km². Výškový rozdíl dosahuje třiceti metrů. Vede zde odtokový kanál, který místní obyvatelé označují za řeku. Východní okraj protíná železniční trať Mombasa-Kampala. V Kiandě se nachází 1 500 budov s celkovým počtem 5 000 obytných jednotek. Z nich 91,2 % slouží jako domácnosti a 4,6 % jsou využívány jako obchody. Každá domovní jednotka má v průměru 1,11 pokojů. Příbytky jsou postaveny z různých materiálů: 71 % z bláta, 20 % z ocelového plechu, 7,6 % ze dřeva, 2 % z kamene, betonu či cihel. Až 58 % obydlí má dodávku elektřiny. Ve vesnici existuje 115 míst, kde si lidé mohou koupit vodu. Jedno z těchto míst slouží pro 130 lidí. Cena za 20 litrů vody je 5-10 Ksh. Kanalizační soustava je vybudována především z místních otevřených kanálů vykopaných v půdě.

Výše nájemného se pohybuje od 300 do 9 000 Ksh za měsíc podle několika faktorů:

- umístění bytu ve vesnici: byty v blízkosti kanálu jsou levnější, naopak poblíž silnice je jejich pronájem vyšší,
- využití: jednotky užívané pro obchod jsou dražší,
- cena jednotky se odvíjí také od materiálu, z něhož je postavena: betonové stavby jsou nejdražší, naopak nejlevnější jsou zhotovené ze železných plechů,
- délce pobytu: nově příchozí platí vyšší nájemné.

Pouze 4 % obyvatel jsou vlastníci bytů a obchodů. Počet obyvatel Kiandy dosahuje 15 219. Hustota zalidnění je 95 120 obyvatel na jeden kilometr čtvereční. Osoby mladší osmnácti let tvoří 45,5 % z celkového počtu obyvatelstva. Dospělí muži jsou zastoupeni 33 %, a ženy 21,1 %. Žije zde 4 668 rodin, každá má v průměru 3,25 členů.

Obecně můžeme říci, že velikost a rozmístění budov pozorovaných v Kiandě je typické pro celou Kiberu. Je možné vytvořit odhad celkové populace slumu. Výsledek se značně liší od uváděných hodnot v jiných zdrojích. Při rozloze Kibery, která dosahuje 2,3-2,5 km², vypočteme, že celkový počet obyvatel činí 220 000-250 000.

¹⁷⁶ Marras, S., 2009, str. 2, 3

6.3 Místní programy a projekty

Během posledních třiceti let vzrostl problém rozrůstání slumů v keňských městech, především v Nairobi. Kibera představuje slum s téměř stoletou historií, který leží v centru moderního města. Lidé zde přicházejí z venkovských oblastí, hledají pracovní příležitosti a lepší život. Prostor města s adekvátním bydlením je značně omezen pro obrovský příliv migrantů. Keňská vláda není schopna chudým lidem zajistit vhodné přístřešky a usnadnit jim obstarávání základních služeb.¹⁷⁷ Je si vědoma toho, že otázka bydlení má mnoho nedostatků, které mají vliv na bohatství a celkový ekonomický růst země. Proto se úmyslně snaží posilovat instituce zodpovědné za bytové otázky. Podílí se na financování programů a projektů zaměřených na zlepšení podmínek života obyvatel chudinských čtvrtí. Od roku 2003 poskytla 1,1 miliardy Ksh na projekty, které jsou pod záštitou „*Ministry of Housing*“:

- „*Kenya Slum Upgrading Programme*“,
- „*Civil Servants Housing Scheme*“.

Vláda rovněž podporuje „*National Housing Corporation*“ (NHC) v úsilí získat finanční prostředky, které jim dluží místní úřady.¹⁷⁸ „*Ministry of Housing*“ má široký okruh investorů:¹⁷⁹

1. Partneři pro rozvoj a mezinárodní organizace: *UN-HABITAT*, *UNEP*, *Shelter-Afrique*, *Swedish International Development Cooperation Agency (SIDA)*, *Department for International Development (DFID)*.
2. *NGOs*, *Community Based Organization (CBO)* a další specializované skupiny: *Shelter Forum*, *Pamoja Trust*, *Umande Trust*, *Amani Housing Trust*, *Research Triangle*, *HABITAT for Humanity* a *Catholic Archdiocese of Nairobi*.
3. Soukromý sektor organizací: *Kenya Private Sector Alliance*, *Architectural Association of Kenya*, *Law Society of Kenya*, *Kenya Institute of Planners*, *Institution of Surveyors of Kenya*, *Association of Manufacturers* a *Contractors*.

Úřad „*Fountain of Hope Initiative*“, působící v Kibeře, finančně podporuje rodiny s nízkými příjmy, snaží se o zlepšení zdravotní péče a vzdělávání prostřednictvím

¹⁷⁷ Maji na Ufanisi (a), 2007–2009, [online]

¹⁷⁸ Shitanda, H. S., 2009, [online]

¹⁷⁹ Ministry of Housing, 2009, [online] (uvedeni jen někteří donoři)

programů. Tvrdí, že existují tři významné faktory, které komplikují výstavbu a obnovu příbytků uvnitř slumu Kibera:¹⁸⁰

1. zločinnost: stavební materiály nemohou být ponechány bez dozoru z důvodu častých krádeží;
2. nedostatek plochy k výstavbě nových bytů: většina povrchu Kibery je pokryta odpadem a smetím. Byty jsou většinou postaveny na této nestabilní zemi, proto se mnoho nevhodně zkonstruovaných jednotek zhroutí a naruší jiné;
3. topografie a omezený prostor pro pohyb: svahovitý terén a úzké uličky bez příjezdových cest pro dopravní prostředky ztěžují stavební úsilí. Všechny materiály musí být doneseny ručně.

Příklady některých programů a projektů:

Kenya Slum Upgrading Programme (KENSUP)

Program *KENSUP* je výsledkem setkání, které proběhlo v listopadu roku 2000 mezi keňským prezidentem Danielem Moi a výkonným ředitelem Programu OSN pro lidská sídla, který navrhl začít s realizací programu v největším nairobském slumu Kibera.¹⁸¹ Keňská vláda, místní úřad *Nairobi City Council*, *UN-HABITAT*, *Cities Alliance* a místní nevládní neziskové organizace (*Maji na Ufanisi*) zahájily aktivity v roce 2001. Hlavním cílem je dosažení 11. úkolu MDGs: zlepšení bydlení alespoň stu milionů obyvatel slumů v keňských městech Nairobi, Mombasa, Kisumu a Mavoko do roku 2020. Oficiální zahájení proběhlo 4. října 2004. Keňský prezident Mwai Kibaki je patronem projektu.¹⁸²

Jednotlivé projekty programu mají za další cíle: zlepšit přístup k základním potřebám, pracovním příležitostem, kvalitu bydlení, infrastrukturu a služby, provést drobnou pozemkovou reformu a zmírnit dopady HIV/AIDS. Proces začal přípravou programových dokumentů a snahou o sociální, ekonomické a fyzické mapování Kibery. Program financuje UN-HABITAT, Světová banka, Cities Alliance a keňská vláda.

¹⁸⁰ Easing The Pain of Poverty & HIV/AIDS' in Kenya, 2008, [online]

¹⁸¹ UN-HABITAT (*KENSUP*), [online]

¹⁸² Kimunya, M., 2005, str. 8

Uvádí se, že dosud bylo použito tři sta tisíc dolarů.¹⁸³ Program *KENSUP* se skládá z několika dílčích projektů. Jedním z nich je *Kibera Slum Upgrading Project*, zaměřený na zlepšení:¹⁸⁴

- fyzické infrastruktury (odpadní systém, přístup k vodě a hygienickým zařízením, budování cest, elektrifikace a pouličního osvětlení),
- sociální infrastruktury (školy, centra pro zdraví, volnočasová centra),
- příbytků (bezpečnost, zkvalitnění a snížení cen bytů, založení bytových družstev),
- životního prostředí, hospodaření s odpadem (sběr odpadků, čištění řeky Ngong uvnitř Kibery),
- zaměstnanosti a příjmů (vytvoření trhů, vodních stánků, obchodních středisek, mikrofinancování, úvěrový systém),
- dopadů HIV/AIDS (vytváření povědomí o HIV, poradenská a testovací centra, stanice pro HIV).

Projekt *K-WATSAN*

Oficiální název projektu, jež trval osm měsíců v roce 2007, zní *The Kibera Integrated Water, Sanitation and Waste Management Project (Kibera - WATSAN)*.¹⁸⁵ Je součástí programu *Water for African City Phase II (WAC II)*, který podporuje komunitu s nízkými příjmy ve vesnici Soweto East ve slumu Kibera. Na projektu se podílí keňská vláda v rámci *Kenya Slum Upgrading Programme (KENSUP)*, UN-HABITAT a místní nevládní nezisková organizace *Maji na Ufanisi* jako realizátor. Částka použitá k uskutečnění projektu dosáhla téměř šest set tisíc dolarů.¹⁸⁶

Cílem je zlepšení životních podmínek obyvatel žijících v této oblasti prostřednictvím dílčích aktivit: zlepšení přístupu k pitné vodě a hygienickým zařízením, zkvalitnění kanalizační soustavy, udržování pořádku, sběr odpadků a recyklování, poskytování malých úvěrů místním obyvatelům, možnost získat základní znalosti pro práci s počítačem a internetem, propagování přepravy na kolech pro zlepšení kvality životního prostředí („*Kibera Bicycle Transport Project (KBTP)*“). Projekt *K-WATSAN* dále zahrnuje stavbu cesty dlouhé 2,5 km, vybudování odtokového systému o délce 1,8 km

¹⁸³ UN-HABITAT (*KENSUP*), [online]

¹⁸⁴ Kimunya, M., 2005, str. 18, 19

¹⁸⁵ Maji na Ufanisi (b), 2007–2009, [online]

¹⁸⁶ UN-HABITAT (*K-WATSAN*), [online]

pro srážkovou vodu, vytvoření dvou mostů pro chodce.¹⁸⁷ *Maji na Ufanisi*¹⁸⁸ jako konkrétní výstupy uvádí: zřízení osmi hygienických zařízení (skládajících se z latrín, vodních rezervoárů a koupelen), zpevnění kanalizačního systému zdivem, které brání před zamořením srážkovou a odpadní vodou. Výsledkem projektu je zlepšení mezilidských vztahů, osobní hygieny, životního prostředí (komunita se podílí na úklidu veřejných prostranství) a zvýšení příjmů obyvatelstva. Odhaduje se, že projekt byl přínosný pro 2 800 obyvatel (asi 700 bytových jednotek).

Další dva projekty mají podobné cíle:

- Projekt *KUWESA*

Kibera Ushirika wa Usafi Laini Saba (UULS) Water, Environment and Sanitation, (KUWESA), projekt probíhající od roku 1999. *Ushirika wa Usafi Laini Saba* je *Community Based Organisation (CBO)* působící ve vesnici Laini Saba slumu Kibera. V současné době *UULS* provozuje pečovatelské centrum a školku ze svých úspor. Výsledky projektu jsou: snadnější přístup k pitné vodě, snížení její ceny, menší míra nálezů a onemocnění, snížení cen některých léků.¹⁸⁹

- Projekt *Kibera WatSan*

Projekt *Kibera & Mukuru Water & Sanitation* měl dvě fáze. První fáze projektu proběhla v letech 2003–2006 ve dvou vesnicích slumu Kibera: Kisumu Ndogo a Makina. Druhá fáze projektu byla uskutečněna v letech 2006–2008 v nairobském slumu Mukuru kwa Najenga. V důsledku tohoto projektu došlo k mobilizaci a registraci několika *CBO*, plánování prostorového uspořádání, propagaci hygieny a zdravého způsobu života, budování kapacit, podpoře aktivit zvyšujících příjem obyvatel, instalaci a údržbě hygienických zařízení, formaci zdravotních klubů, nutnosti změnit hospodaření s odpadem a účasti veřejnosti na monitorování a vyhodnocení projektu.¹⁹⁰

Projekt *Taka ni Pato (TNP)*

Projekt hlásá: „*Trash is Cash*“, „Odpad představuje peníze“. Projekt je snahou pěti partnerských agentur: *Carolina for Kibera, Maji na Ufanisi, Pamoja Trust, Riruta Environmental Group (REG) and Kenya, Environmental Sanitation and Health Organisation (KESHO)* zaměřit se na zlepšení hospodaření s pevným odpadem. Vytváří

¹⁸⁷ UN-HABITAT (*K-WATSAN*), [online]

¹⁸⁸ *Maji na Ufanisi* (b), 2007–2009, [online]

¹⁸⁹ *Maji na Ufanisi* (c), 2007–2009, [online]

¹⁹⁰ KWAHO (b), 2008, [online]

pracovní místa pro místní obyvatele. Jeho realizace je naplánována na léta 2007–2009 ve vesnici Soweto, slumu Kibera (dále v jiných keňských slumech v Kiambiu a Pumwani). Projekt financuje Fordova nadace. Má přinést prospěch pěti tisícům obyvatelům. Tisíce z nich jim zajistilo práci (přibližně 60 % neformálních obyvatel Nairobi pracuje na projektu TNP). Cílem je podpora rovnosti pohlaví a posílení role žen ve společnosti, zlepšení životních podmínek až 70 % obyvatelům Soweta. Výsledkem je snížení nezaměstnanosti, vytvoření sběren pro příjem pevného odpadu, používání vhodné technologie a techniky při třídění odpadu a recyklace, zřízení *Community based organization (CBO)*¹⁹¹ pro vykonávání stanovených aktivit.¹⁹²

6.4 NGOs a CBOs v Kibeře

Role místních nevládních neziskových organizací působících v Kibeře je velmi důležitá. Většina z nich partnersky spolupracuje s místními komunitami, vládou, donorskými agenturami a soukromým sektorem. Jejich zaměření je zpravidla široké, aktivity různé. Zasahují do mnoha odvětví sociálních, ekonomických, technických a vzájemně se doplňují. Vytvoření jednoznačné typologie těchto organizací by bylo zkrslující. Obecně můžeme říci, že cílem všech je poskytování základních lidských potřeb, zlepšení přístupu k pitné vodě, vytvoření hygienických zařízení, ochrana životního prostředí, snaha o hospodaření s odpadem. Jejich aktivity se zaměřují na místní obyvatelstvo, především na sirotky, ženy a staré lidi. Předávají jim schopnosti a znalosti, které vedou k posílení důvěry sama v sebe, vyhledávají talenty a rozvíjejí jejich nadání, budují kapacity a pomáhají změnit jejich život a budoucnost. Stručně si uvedeme činnost jedné z nich:

Kenya Water for Health Organisation (KWAHO)

Národní nevládní organizace působící v Keni, jejíž snahou je podporovat znevýhodněné skupiny, především ženy a děti. Její existence sahá do roku 1976. Od roku 1987 je činnost *KWAHO* spojována s usnadněním realizace přístupu k pitné vodě a hygienickým zařízením v Kibeře. Hlavním cílem je zmírnění chudoby, snížení utrpení mezi znevýhodněnými obyvateli neformálního osídlení mnoha aktivitami. Například poskytnutím vodních stánek v devíti vesnicích Kibery, budováním vhodných hygienických zařízení, školením kapacit, poskytováním péče starším občanům i sirotkům

¹⁹¹ Viz podkapitola 6.4 NGOs a CBOs v Kibeře

¹⁹² Maji na Ufanisi (d), 2007-2009, [online]

a propagováním zdravého způsobu života. Počáteční činnost *KWAHO* v Kibeře financoval UNICEF. Bylo zde zřízeno 27 vodních stánků. Dnes je však většina nefunkčních. UN-HABITAT poskytl přístroj pro odčerpávání latrín. Tato NNO se podílela na realizaci projektu WatSan, viz str. 55.¹⁹³

Community based organisation (CBO) je definována jako: „nezisková agentura, sdružení komunity, místní městské nebo státní organizace, jejíž hlavní misí je poskytovat služby lidem uvnitř komunity“.¹⁹⁴ Chod organizace řídí odborníci z řad místních obyvatelů. Stejní lidé si také identifikují své priority k rozvoji. Centrum pro podporu komunity¹⁹⁵, *Center for Community Support*, uvádí kategorizaci *CBO* podle zaměření programů, viz tabulka 6.

Tab. 6 Kategorizace CBOs

Kategorizace CBOs	Hlavní cíl
Zdravotní	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Podpora fyzického a mentálního zdraví komunity ▪ Léčba zdravotních potíží, domácí péče a rehabilitace.
Vzdělávací a výchovné Pro rozvoj osobnosti, zvýšení kvalifikace	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Zvyšování vědomostí a znalostí obyvatel komunity. ▪ Pomoc s budováním osobností, podpora talentů a svépomoci.
Sociální péče	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Poskytování veřejného blaha skupině obyvatel komunity, která má sociální problémy kvůli sociálnímu postavení.
Pomoc znevýhodněným skupinám a menšinám	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Podpora chudých obyvatel, žen, dětí a dalších znevýhodněných skupin. ▪ Snaha o zlepšení kvality života.

Zdroj¹⁹⁶

Činnost *CBOs* je v Kibeře nezbytná. Vzniklé organizace si uvědomují, že právě prostřednictvím svých vlastně stanovených programů je možné docílit úspěchů. Aktivity a programy se neomezují pouze na jednu z klasifikovaných kategorií, viz tabulka 6, proto by bylo zařazení pouze do jedné z nich nekorektní. Jako příklad dokazující všestranné působení *CBOs* v Kibeře si ukážeme následující:

Shining Hope For Community (SHOFCO)

V únoru roku 2006 byla založena tato komunita, která se ve svých programech věnuje rozvíjení schopností mladých lidí. Je registrovaná pod Ministerstvem gendru, sportu, kultury a sociálních služeb. Má svou pětičlennou dozorčí radu, která pozoruje její

¹⁹³ KWAHO (a), 2008, [online]

¹⁹⁴ SFUSD, 2000–2009, [online]

¹⁹⁵ Center for Community Support, [online]

¹⁹⁶ Tamtéž jako ¹⁹⁵, upraveno autorkou

činnost. Mezi aktivity *SHOFCO* patří: komunikace a šíření informací „*inspire and empower the community to shine*“, „inspirovat a posilovat komunitu, aby zářila“, upevňovat roli žen ve společnosti, pořádat volno-časové a sportovní aktivity, prostřednictvím divadelních představení rozšiřovat povědomí o možnostech nákazy HIV/AIDS, zvyšovat počítačovou gramotnost, budovat kapacity pro řízení managementu, pořádat semináře pro zkvalitnění zpravodajských služeb a další.¹⁹⁷

Kibera Youth Self Help Group (KYSG)

Organizace vznikla aktivitou mladých lidí ve vesnici Kiandě. Cílem je zlepšit životní úroveň obyvatel, hygienická zařízení, životní prostředí, hospodaření s odpadem, zvýšit počet pracovních míst, příjmů, rozšířit povědomí o sociálních, ekonomických a environmentálních otázkách a starat se o nezajištěné děti. Dobrovolníci jsou převážně absolventi škol, „dětí ulice“, sirotci a nezaměstnaní. Tato skupina byla zaregistrována pod Ministerstvo sociálních a kulturních služeb v srpnu roku 2001. Aktuálně má asi třicet členů a spolupracuje s dvěma sty mladými lidmi.¹⁹⁸

Kibera Community Youth Programme (KCYP)

Je registrovaná pod Ministerstvem gendru, sportu, kultury a sociálních služeb od roku 2002. Cílem je integrovat mladé lidi, vést je k aktivní participaci na rozvoji komunity, vytvořit prostředí, ve kterém mohou lidé maximalizovat své možnosti a mít rozhodující roli ve svém osobním růstu a vývoji. Příklady činnosti: uskutečnění kampaně na HIV/AIDS prostřednictvím divadelních představení, zlepšení schopnosti 60 % dobrovolníků v oblasti podnikání, aktivní účast místních obyvatel na aktivitách komunity (uklizení, sporty, semináře, složení sedmi písní se sociální tematikou).¹⁹⁹

Keňa představuje rozvojovou zemi subsaharské Afriky s převažujícími negativními dopady urbanizace. Příkladem je hlavní město Nairobi. Jeho každý třetí obyvatel žije ve slumu Kibera, který je místem beznaděje. Je zde prováděno mnoho programů a projektů ve spolupráci mezinárodních organizací, vlády, místních nevládních organizací a komunit, jejichž cílem je zlepšit životní podmínky. Role místních *NGOs* a *CBOs* představuje zásadní krok, který by mohl vést k pozitivní změně současné situace.

¹⁹⁷ SHOFCO (c), 2006–2007, [online]

¹⁹⁸ KYSG, [online]

¹⁹⁹ KCYP, 2005, [online]

7 Závěr

Bakalářská práce se zabývá problematikou neregulované urbanizace v rozvojových zemích Afriky, vznikem slumů v Keni, respektive v jeho hlavním městě Nairobi. Cílem práce bylo nastínit vývoj tohoto jevu, analyzovat přístupy mezinárodních organizací, keňské vlády, místních nevládních organizací a komunit k řešení problému a shrnout je do uceleného díla. Značný prostor byl věnován současným problémům ve slumu Kibera a úspěšnosti zrealizovaných, či stále probíhajících programů a projektů.

Urbanizační procesy mají dlouhou historii. Již ve starověku docházelo ke vzniku prvních měst. Prudký růst měst a rozvoj jejich funkcí nastal v 18. a 19. století, v období industrializace, v důsledku vědecko-technického pokroku. V současné době dochází k novodobým urbanizačním procesům, rozrůstání velkoměst a vytváření nových prostorových socioekonomických útvarů. Urbanizace probíhá ve všech regionech světa s řadou odlišností, různou intenzitou a tempem. V roce 2008 byl poprvé v dějinách lidstva překročen podíl venkovského obyvatelstva městským.

Růst a rozvoj měst v rozvojových zemích Afriky můžeme datovat od 16. století, kdy si zde tehdejší evropské mocnosti začaly vytvářet kolonie, kde budovaly nová, strategicky významná města a přístavy. Výraznější projevy urbanizačních procesů nastaly po získání nezávislosti afrických zemí, od 60. let 20. století. Nové administrativní rozdělení zemí bylo příčinou vzniku nových sídel. Průběh urbanizace je v Africe specifický, podstatně odlišný než v jiných regionech světa. Její míra je ve srovnání s ostatními kontinenty nejnižší, avšak urbanizační procesy velmi rychlé díky stále vysokému přirozenému přírůstku obyvatelstva, migraci z venkovských oblastí do měst a reklasifikaci venkovských oblastí na městské.

V důsledku populační expanze dochází v afrických městech k mnoha problémům. Nejzávažnějším z nich je prohlubování městské chudoby. Jejimi základními rysy jsou: přelidnění některých částí města, neschopnost úřadů zajistit všem obyvatelům adekvátní bydlení, infrastrukturu, služby a pracovní příležitosti, vznik chudinských čtvrtí, tzv. slumů, zdravotní problémy vlivem špatného životního prostředí, bezbrannost vůči přírodním katastrofám, růst násilí, nedostatek participace občanské společnosti v rozhodovacích procesech, důvěra v neformální ekonomiku a sociální vyloučení.

Existují mezinárodní snahy, jejichž cílem je zmírnit dopady městské chudoby na obyvatelstvo a přispět ke zlepšení podmínek života obyvatel slumů. Zásadní byl závazek členských států OSN, učiněný na Summitu tisíciletí v New Yorku v roce 2000,

splnit Rozvojové cíle tisíciletí (*MDGs*) do roku 2015. Naplnění Úkolu 11: Do roku 2020 dosáhnout výrazného zvýšení kvality života nejméně sta milionů obyvatel slumů je nemožné. Program OSN pro lidská sídla (UN-HABITAT) se ve své činnosti zaměřuje na zajištění adekvátního bydlení pro všechny a na trvale udržitelný rozvoj lidských sídel.

Keňa představuje rozvojovou zemi subsaharské Afriky, kde negativní dopady urbanizace převažují nad pozitivními. Vznik a vývoj chudinských čtvrtí v zemi má dlouhou historii, která má vliv na řadu současných problémů. Největší rozrůstání slumů v městských oblastech Keni proběhlo v posledních třiceti letech. V roce 2001 obývalo až 70 % městské populace tyto oblasti. Proto se případová studie zabývá právě touto problematikou.

První zmínka o vzniku slumu Kibera je z roku 1912. Za sto let své existence nedospěla k výraznému zlepšení situace. Naopak dnes patří k největším nelegálně osídleným oblastem světa, s počtem obyvatel až jeden milion. Každý třetí obyvatel Nairobi žije právě v Kibeře. Závažné problémy zde způsobuje přelidněnost, neadekvátní bydlení, nedostatečná infrastruktura a služby, negramotnost, vysoká nezaměstnanost, alkoholismus, kriminalita, vysoká míra nákazy HIV/AIDS a jiné nemoci.

Je zde prováděno mnoho programů a projektů ve spolupráci mezinárodních organizací, keňské vlády, místních nevládních neziskových organizací a komunit, jejichž cílem je zlepšení podmínek života ve slumu, infrastruktury a služeb. Některé z nich jsem v práci charakterizovala. Role místních *NGOs* a *CBOs* v posilování důvěry obyvatel v sebe sama, vzbuzení touhy vzdělávat se a participovat na určování priorit a rozhodovacích procesech představuje zásadní krok, který by mohl vést k postupnému zlepšení současné i budoucí situace.

Kdo jiný, než právě samotní obyvatelé slumu vědí, co potřebují změnit nejvíce? I kdyby si všichni místní lidé uvědomili, že právě oni jsou ti, kteří mohou změnit svůj život, následovalo by mnoho práce, úsilí a projektů, aby se ze slumu stala oblast s adekvátními podmínkami pro spokojený život.

8 Shrnutí

Bakalářská práce se zabývá problematikou neregulované urbanizace v Africe, respektive v keňském hlavním městě Nairobi. Vysoká rychlost urbanizace v kombinaci se stále vysokým přirozeným přírůstkem obyvatelstva a migrací z venkovských oblastí do města má v posledních třiceti letech významný vliv na zvyšování podílu městské chudiny. Práce se věnuje vzniku a rozrůstání chudinských čtvrtí, tzv. slumů. Současné nedostatky slumů a problémy jejich obyvatel jsou ukázány na příkladu Kibery, která se dnes po své stoleté historii řadí k největším nelegálně osídleným oblastem světa s počtem populace dosahující až jeden milion. Obyvatelé zde žijí v neadekvátních podmínkách: mají nevhodná obydlí, nedostatečnou infrastrukturu a omezený přístup k základním službám. Jejich bezvýchodnou situaci ztěžují nevzdělanost a vysoká nezaměstnanost vedoucí k alkoholismu, kriminalitě a prostituci. Současnou situaci řeší vláda za podpory mezinárodních organizací, místní neziskové organizace a komunity realizací programů a projektů. Zásadní význam má činnost místních NGOs a CBOs v posilování důvěry místních obyvatel v sebe sama, umožňování participace na rozhodovacích procesech.

Klíčová slova: urbanizace, městská chudoba, slum, Afrika, Nairobi, Kibera

Summary

The Bachelor thesis concerns with uncontrolled urbanization in Africa, or more precisely, in Kenyan capital Nairobi. During the last thirty years, the high rate of urbanization has continued increasing and this fact in combination with natural population growth and rural-urban migration of population has influenced the rising number of urban poor. The thesis addresses to formation and spread of shantytowns, so-called the slums. Contemporary inadequacies of slums and difficulties of their residents are illustrated on example of Kibera slum which is after its centennial history ranked among the largest illegal urban settlements in the world with as far as one million population. There are residents who live in inadequate conditions: they have also insufficient tenements, infrastructure and limited access to basic services. Their havenless position is made more difficult due to lack of education and high rate of unemployment contributing to alcoholism, criminality and prostitution. The topical situation is being solved by government of Kenya which enjoys a support of international organizations, next, local non-governmental organizations and groups of communities while implementing programmes and projects. Activities of NGOs and CBOs have fundamental importance for residents' self-empowerment and support their participation in decision-making processes.

Key words: urbanization, urban poverty, slum, Africa, Nairobi, Kibera

Použitá literatura

BAŘINA, L. a kol. *Chudoba a ekonomický růst: teorie a praxe*. [on-line]. © neuvedeno. [cit. 2009-03-12]. Dostupné z <<http://nb.vse.cz/~LAPACEKM/Prace/1245/chudobarust.pdf>>. 19 s.

BELL, J., FOX, S. *Urban Poverty and Development in the 21st Century: Towards an Inclusive and Sustainable World*. [on-line]. © 2006. Oxfam GB. [cit. 2009-01-12]. Dostupné z <http://www.oxfam.org.uk/what_we_do/issues/livelihoods/downloads/research_urban_poverty.pdf>. 24 s.

BAŠOVSKÝ, O., MLÁDEK, J. *Geografia obyvateľstva a sídiel*. Bratislava: Univerzita Komenského, 1989, 223 s. ISBN 80-223-0026-8.

CENTER FOR COMMUNITY SUPPORT. *Community-Based Organization: Description*. [on-line]. © neuvedeno. [cit. 2009-04-11]. Dostupné z <<http://ccs.tamu.edu/main.htm>>.

CIA: THE WORLD FACTBOOK. *Kenya*. [on-line]. © 2009. Poslední revize 5.2. 2009. [cit. 2009-02-11]. Dostupné z <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/ke.html>>.

CITIES ALLIANCE. *About Cities Alliance*. [on-line]. © 2005. [cit. 2009-01-27]. Dostupné z <<http://www.citiesalliance.org/doc/about-ca/about-ca-english.pdf>>. 2 s.

CITIES ALLIANCE. *Cities Alliance for Cities Without Slums: Action Plan for Moving Slums and Upgrading to Scale are Welcome*. [on-line]. © 1999. [cit. 2009-02-06]. Dostupné z <[http://www.citiesalliance.org/citiesalliancehomepage.nsf/Attachments/Cities+Without+Slums+Action+Plan/\\$File/brln_ap.pdf](http://www.citiesalliance.org/citiesalliancehomepage.nsf/Attachments/Cities+Without+Slums+Action+Plan/$File/brln_ap.pdf)>. 16s.

DANĚK, P. *Nerovnoměrný rozvoj světa: kolonialismus, neokolonialismus a diskurz rozvoje*. In JEHLIČKA, P., TOMEŠ, J. DANĚK, P. *Stát, prostor, politika – vybrané kapitoly z politické geografie* [on-line]. KSGRR PŘF UK 2000. [cit. 2009-01-12]. Dostupné z <http://www.kap.zcu.cz/opory/studijni_texty/kniha_stat_urostor/>.

DAVIS, M. *Planet of Slums*. Londýn a New York: Verso, 2006, 228 s. ISBN 1-84467-022-8

DE BLIJ, H. J. *Human geography: Culture, Society, and Space*. New York: John Wiley & Sons, 1996, 531 s. ISBN 0-471-03914-4.

DEMOGRAFICKÝ INFORMAČNÍ PORTÁL. *Migrace*. [on-line]. © 2004-2008. [cit. 2008-02-03]. Dostupné z <http://www.demografie.info/?cz_migrace>.

DICKENSON, J. a kol. *A Geography of the Third World*. Londýn a New York: Routledge, 1996, 344s. ISBN 0-415-10672-9.

DRAKAKIS-SMITH, D. *The Third World City*. Londýn a New York: Routledge, 1995, 117 s. ISBN 0-415-05895-3.

EXNEROVÁ, V. *Globální problémy a rozvojová spolupráce: Témata, o která se lidé zajímají*. Praha: Člověk v tísni, spol. při ČT, o. p. s., 2005, 255 s. ISBN 80-86961-00-1.

FIALA, P. *Migrace*. In: *Velký sociologický slovník*. 1. svazek, A-O. Praha: Karolinum, 1996, str. 627. ISBN 80-7184-164-1.

HALAXA, P. *Zahraniční pomoc ve vztazích vyspělých a rozvojových zemí*. In JEHLIČKA, P., TOMESŠ, J. DANĚK, P. *Stát, prostor, politika – vybrané kapitoly z politické geografie*. [on-line]. KSGRR PŘF UK, 2000. [cit. 2009-01-28]. Dostupné z <http://www.kap.zcu.cz/opory/studijni_texty/kniha_stat_prostor/>.

HOPE, K. R. *Urbanization and Urban Growth in Africa*. [on-line]. © 1998 Journal of Asian and African Studies. [cit. 2009-03-24]. Dostupné z <<http://jas.sagepub.com/cgi/content/abstract/33/345>>. XXXIII s, 346–358 s.

HRŮZA, J. *Urbanizace*. In: *Slovník soudobého urbanismu*. Praha: Odeon, 1977, str. 267-269.

INFORMAČNÍ CENTRUM OSN V PRAZE . *Fakta a čísla OSN: Základní údaje o Organizaci spojených národů*. Praha: Reprint, 2005, 297 s. ISBN 80-86348-02-4. [on-line]. © 2005. [cit. 2009-02-19]. Dostupné z <<http://www.osn.cz/soubory/fakta-osn-2005-web.pdf>>.

INFORMAČNÍ CENTRUM OSN V PRAZE. *Zprávy Istanbul+5: Urbanizace – fakta a čísla*. [on-line]. © 2005. [cit. 2008-11-24]. Dostupné z <<http://www.osn.cz/zpravodajstvi/zpravy/zprava.php?id=762>>.

ITOTIA, A. *Africa Urbanisation & Proliferation of Slums A Case Study of Kibera – Nairobi*. [on-line]. © 2007. [cit. 2009-03-27]. Dostupné z <http://www.mercyworld.org/mirc/_pdf/papers/itotiaA4.pdf>. 17 s.

JOHNSTON, R. J. *Slum*. In: *The Dictionary of Human Geography*. Oxford: Blackwell Publisher, 1994, str. 584. ISBN 0-631-18141-5.

JOHNSTON, R. J. *Urbanization*. In: *The Dictionary of Human Geography*. Oxford: Blackwell Publisher, 1994, str. 584, 665-666. ISBN 0-631-18141-5.

K12 ACADEMICS. *Kenya Administrative Division*. [on-line]. © 2009. [cit. 2009-02-19]. Dostupné z <http://www.k12academics.com/kenya_ad_div.htm>.

KCYP. *Kibera Community Youth Programme*. [on-line]. © 2005. [cit. 2009-04-07]. Dostupné z <<http://www.kcyp.net/http://www.kcyp.net/>>.

KENYA NATIONAL BUREAU OF STATISTICS (a). *Kenya Facts and Figures 2008*. [on-line]. © 2008. [cit. 2009-02-11]. Dostupné z <<http://www.cbs.go.ke/knbsinformation/pdf/kff2008.pdf>>. 80 s.

KENYA NATIONAL BUREAU OF STATISTICS (b). *Kenya Poverty Atlas II*. [on-line]. © 2008. [cit. 2009-02-11]. Dostupné z <<http://www.cbs.go.ke/surveys/poverty/pdf/KenyaPovAtlasIIfinal2cl.pdf>>. 80 s.

KENYA NATIONAL BUREAU OF STATISTICS. *Vision*. [on-line]. © 2008. [cit. 2009-03-07]. Dostupné z <<http://www.cbs.go.ke/#>>.

KESSIDES, CH. *The Urban Transition in Sub-Saharan Africa: Implications for Economic Growth and Poverty Reduction*. The World Bank, 2005, 93 s. [on-line]. © 2005. [cit. 2009-01-20]. Dostupné z <<http://www.worldbank.org/afr/wps/wp97.pdf>>. 93 s.

KIBERA UK – THE GAP YEAR COMPANY. *Facts & Information about Kibera*. [on-line]. © 2007. [cit. 2009-03-27]. Dostupné z <<http://www.kibera.org.uk/Facts.html>>.

KIMUNYA, M. *Putting Low Income Residents at the Centre of Governance for Basic Services*. [on-line]. © 2005. [cit. 2009-04-11]. Dostupné z <<http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/UN/UNPAN021262.pdf>>. 25 s.

KWAHO (a). *Description of the project location Kibera*. [on-line]. © 2008. [cit. 2009-03-27]. Dostupné z <<http://www.kwaho.org/loc-d-kibera.html>>.

KWAHO (b). *Kibera WatSan Project*. [on-line]. © 2008. [cit. 2009-04-07]. Dostupné z <<http://www.kwaho.org/pd-kibera%202.html>>.

KYSG. *About KYSG*. [on-line]. © neuvvedeno. [cit. 2009-04-07]. Dostupné z <<http://kibera.net/index.php>>.

MAJI NA UFANISI (a). *About us*. [on-line]. © 2007-2009. [cit. 2009-04-04]. Dostupné z <<http://www.majinaufanisi.org/aboutus.htm>>.

MAJI NA UFANISI (b). *Kibera Integrated Water, Sanitation & Waste Management Project (K-WATSAN)*. [on-line]. © 2007-2009. [cit. 2009-04-04]. Dostupné z <<http://www.majinaufanisi.org/projects/k-watsan.htm>>.

MAJI NA UFANISI (c). *Kibera Ushirika wa Usafi Laini Saba (UULS) Water, Environment and Sanitation Project (KUWESA)*. [on-line]. © 2007-2009. [cit. 2009-04-07]. Dostupné z <<http://www.majinaufanisi.org/projects/kuwesa.htm>>.

MAJI NA UFANISI (d). *Taka ni Pato Project*. [on-line]. © 2007-2009. [cit. 2009-04-07]. Dostupné z <<http://www.majinaufanisi.org/projects/takanipato.htm>>.

MAP KIBERA PROJECT. *Kibera*. [on-line]. © 2008. [cit. 2009-03-13]. Dostupné z <<http://www.mapkiberaproject.org/>>.

MARRAS, S. *Mapping and unmapped*. [on-line]. © 2009. [cit. 2009-03-26]. Dostupné z <http://kizito.blogspot.org/wp-content/uploads/2009/02/kibera_mapping_the_unmapped.pdf>. 3 s.

MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ (MPSV). *Millenium Development Goals – MDGs*. [on-line]. © 2005. [cit. 2009-01-28]. Dostupné z <<http://www.mpsv.cz/files/clanky/1631/MDGs.pdf>>. 2s.

MINISTRY OF HOUSING. *Partnerships and Networking*. [on-line]. © 2009. [cit. 2009-04-03]. Dostupné z <<http://www.housing.go.ke/partners.html>>.

- MITULLAH, W. *Understanding Slums: Case Studies for the Global Report 2003*. [on-line]. © 2003. [cit. 2009-03-11]. Dostupné z <http://www.ucl.ac.uk/dpu-projects/Global_Report/pdfs/Nairobi.pdf>. 22 s.
- MUSIL, J. *Sociologie soudobého města*. Praha: Svoboda, 1967, 321 s.
- MUSIL, J. *Urbanizace*. In: *Velký sociologický slovník*. 2. svazek, P-Ž. Praha: Karolinum, 1996, str. 1358-1359. ISBN 8071843113.
- MWANGI, I. K. *The nature of rental housing in Kenya*. [on-line]. © 1997. Environment and Urbanization. [cit. 2009-03-25]. Dostupné z <<http://eau.sagepub.com/cgi/content/abstract/9/2/141>>. 141-159 s.
- NAIROBI CITY COUNCIL. *Councillors, Wards & Coustituencies*. [on-line]. © neuvedeno. 2003. [cit. 2009-03-12]. Dostupné z <<http://www.nairobicity.org/departments/councillors.asp?search=%25&page=1>>.
- NDETI, Y. *Slums have a history too: A brief history of Kibera*. [on-line]. © 2003. [cit. 2009-03-12]. Dostupné z <<http://archive.oneworld.net/article/view/71289>>.
- PAVLÍK, Z., KALIBOVÁ, K. *Mnohojazyčný demografický slovník*. Praha: Česká demografická společnost, 2005. 184 s.
- RAK, M., SCHLANGE, K. *Královští africkí strelci [1902-1957], The King's African Rifles*. [on-line]. © 2006. [cit. 2009-03-13]. Dostupné z <<http://forum.valka.cz/viewtopic.php/title/Kralovski-africki-strelci-1902-1957/p/157070#157070>>.
- RIDDELL, R. C. *The Compexities of Multilateral Aid. In: Does Foreign Aid Really Work?* New York: Oxford University Press, 2007. str. 77-88.
- ROSENBERG, M. *Geography: Primate Cities – An Overview of Primate Cities*. [on-line]. © 2009. [cit. 2009-02-04]. Dostupné z <<http://geography.about.com/od/urbaneconomicgeography/a/primatocities.htm>>.
- ROZVOJOVKA. *Abeceda rozvoje*. [on-line]. © 2007. [cit. 2009-04-20]. Dostupné z <<http://www.rozvojovka.cz/index.php?id=206&onlyLetter=P>>.
- SFUSD. *Community Based Organization (CBO)*. [on-line]. © 2000-2009. [cit. 2009-04-09]. Dostupné z <<http://www.beyondthetalk.org/glossary/community-based-organization-cbo>>.
- SHITANDA, H. S. *Ministry of Housing – Foreword*. [on-line]. © 2009. [cit. 2009-04-03]. Dostupné z <<http://www.housing.go.ke/office.html>>.
- SHOFCO (a). *Kibera: The History of the Nairobi Slum*. [on-line]. © 2006-2007. [cit. 2009-03-12]. Dostupné z <<http://www.shofco.org/english/history.html>>.
- SHOFCO (b). *Key Figures: What you should knot about Kibera*. [on-line]. © 2006-2007. [cit. 2009-03-12]. Dostupné z <<http://www.shofco.org/english/inbrief.html>>.

SHOFECO (c). *Organization*. [on-line]. © 2006-2007. [cit. 2009-04-07]. Dostupné z <<http://www.shofco.org/english/whoweare.html>>.

SHORT, J. R. *Lidská sídla*. Praha: Nakladatelský dům OP, 1994, 251 s. ISBN 80-85 841-14-2.

ŠINDLER, P. *Urbanizační procesy v rozvojových zemích*. Ostrava: OU, 1999. 88 s. ISBN 80-7042-778-7.

UN (Department of Economic and Social Affairs, Population Division). *World Urbanization Prospects: The 2007 Revision. Executive Summary*. [on-line]. © 2008. [cit. 2009-01-05]. Dostupné z <http://www.un.org/esa/population/publications/wup2007/2007WUP_ExecSum_web.pdf> . 22s.

UN (Department of Economic and Social Affairs, Population Division). *World Urbanization Prospects: The 2007 Revision Population Database*. [on-line]. © 2008. [cit. 2008-11-28]. Dostupné z <<http://esa.un.org/unup/>>.

UNFPA. *Urbanization: A Majority in Cities: Population & Development*. [on-line]. © 2007. [cit. 2009-02-19]. Dostupné z <<http://www.unfpa.org/pds/urbanization.htm>>.

UNFPA. *State of World Population 2007*. [on-line]. © 2008. [cit. 2008-12-03]. Dostupné z <<http://www.unfpa.org/swp/2007/english/introduction.html>>.

UN-HABITAT (a). *Slums of the World: The face of urban poverty in the new millenium?* Keňa: UN-HABITAT, 2003. 90 s. ISBN 92-1-131683-9. [on-line]. © 2003. [cit. 2009-01-13]. Dostupné z <<http://www.unhabitat.org/pmss/getpage.asp?page=download&alt=1&publicationID=1124>> .

UN-HABITAT (b). *The Challenge of Slums: Global Report on Human Settlements 2003*. Londýn: Earthscan, 2003. 310 s. ISBN 1-84407-037-9. [on-line]. © 2003. [cit. 2009-02-05]. Dostupné z <<http://www.unhabitat.org/pmss/getpage.asp?page=download&alt=1&publicationID=1156>> .

UN-HABITAT. *An Urbanizing World – Global Report on Human Settlements, 1996*. Oxford: Univerzity Press, 1996. str. 447-450. ISBN 0-19-823346-9. [on-line]. © 1996. [cit. 2009-01-28]. Dostupné z <<http://www.unhabitat.org/content.asp?typeid=19&catid=555&cid=5375>>.

UN-HABITAT. *Financing Urban Shelter: Global Report on Human Settlements, 2005*. Londýn: Earthscan, 2005. 246 s. ISBN 92-1-131739-8. [on-line]. © 2005. [cit. 2009-01-28]. Dostupné z <<http://www.unhabitat.org/pmss/getpage.asp?page=download&alt=1&publicationID=1818>> .

UN-HABITAT. *History* [on-line]. © neuvvedeno. [cit. 2009-01-27]. Dostupné z <<http://www.unhabitat.org/content.asp?typeid=19&catid=10&cid=927>>.

UN-HABITAT. *Kenya Slum Upgrading Project (KENSUP)* [on-line]. © neuvedeno. [cit. 2009-04-06]. Dostupné z <<http://www.unhabitat.org/content.asp?cid=668&catid=206&typeid=13&subMenuId=0>>.

UN-HABITAT. *Kibera Integrated Water Sanitation and Waste Management (K-WATSAN)*. [on-line]. © neuvedeno. [cit. 2009-04-06]. Dostupné z <<http://www.unhabitat.org/content.asp?cid=4587&catid=334&typeid=13&subMenuId=0>>.

UN-HABITAT. *The Habitat Agenda Goals and Principles, Commitments and the Global Plan of Action* [on-line]. © 2003. [cit. 2009-01-27]. Dostupné z <http://www.unhabitat.org/downloads/docs/1176_6455_The_Habitat_Agenda.pdf>. 109 s.

UN-HABITAT. *The State of African Cities 2008: A framework for addressing urban challenges in Africa*. Keňa: UN-HABITAT, 2008. 207 s. ISBN 978-92-1-132015-2. [on-line]. © 2008. [cit. 2009-01-13]. Dostupné z <<http://www.unhabitat.org/pmss/getpage.asp?page=download&alt=1&publicationID=2574>>.

UNON. *Nairobi: The Green City in the Sun*. [on-line]. © 2005. [cit. 2009-02-20]. Dostupné z <<http://www.unon.org/karibukenya/chap2.php>>.

ÚSTAV ÚZEMNÍHO ROZVOJE. *UN-HABITAT Program OSN pro lidská sídla* [on-line]. © 2005. [cit. 2009-01-27]. Dostupné z <<http://www.uur.cz/default.asp?ID=492>>.

VOTRUBEC, C. *Lidská sídla, jejich typy a rozmístění ve světě*. Praha: Academia, 1980. 393 s.

WORLD BANK. *Geographic Dimensions of Well-Being in Kenya: Where are the Poor? From Districts to Locations (Volume One). Chapter 3: Where are the Poor? A Sub-District Profile*. [on-line]. © 2009. [cit. 2009-02-26]. Dostupné z <<http://siteresources.worldbank.org/INTPOVRES/Resources/477227-1103229847256/ch3.pdf>>. 3s

WORLD BANK (a). *Urban Poverty - Figure 1: Cumulative Impacts of Urban Poverty*. [on-line]. © 2009. [cit. 2009-02-02]. Dostupné z <<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTURBANDEVELOPMENT/EXTURBANPOVERTY/0,,contentMDK:20276600~menuPK:473804~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:341325~isCURL:Y,00.html>>.

WORLD BANK (b). *What is Urban Poverty*. [on-line]. © 2009. [cit. 2009-02-02]. Dostupné z <<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTURBANDEVELOPMENT/EXTURBANPOVERTY/0,,contentMDK:20227679~menuPK:473804~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:341325,00.html>>.

Přílohy

Příloha 1: Vývoj počtu obyvatel v letech 1950-2030 a změna počtu městského a venkovského obyvatelstva

Příloha 2: Typologie slumů

Příloha 3: Megaslumy v Africe podle počtu obyvatel v roce 2005

Příloha 4: Rozšíření slumů v jednotlivých afrických zemích (v %)

Příloha 5: Podíl chudiny v jednotlivých provinciích Keni v letech 1999/2000 (v %)

Příloha 1: Vývoj počtu obyvatel v letech 1950-2030 a změna počtu městského a venkovského obyvatelstva

Rok	Celkový počet obyvatelstva	Počet venkovského obyvatelstva	Počet městského obyvatelstva	Venkovské obyvatelstvo (v %)	Městské obyvatelstvo (v %)
1950	2 535 093	1 798 297	736 796	70,9	29,1
1955	2 770 753	1 915 798	854 955	69,1	30,1
1960	3 031 931	2 035 634	996 298	67,1	32,9
1965	3 342 771	2 181 789	1 160 982	65,3	34,7
1970	3 698 676	2 366 892	1 331 783	64,0	36,0
1975	4 076 080	2 557 560	1 518 520	62,7	37,3
1980	4 451 470	2 710 919	1 740 551	60,9	39,1
1985	4 855 264	2 867 068	1 988 195	59,1	40,9
1990	5 294 879	3 020 325	2 274 554	57,0	43,0
1995	5 719 045	3 161 659	2 557 386	55,3	44,7
2000	6 124 123	3 270 214	2 853 909	53,4	46,6
2005	6 514 751	3 350 116	3 164 635	51,4	48,6
2010	6 906 558	3 411 951	3 494 607	49,4	50,6
2015	7 295 135	3 450 471	3 844 664	47,3	52,7
2020	7 667 090	3 457 421	4 209 669	45,1	54,9
2025	8 010 509	3 426 276	4 584 233	42,8	57,2
2030	8 317 707	3 352 627	4 965 081	40,3	59,7

Zdroj: UN (Department of Economic and Social Affairs, Population Division). *World Urbanization Prospects: The 2007 Revision Population Database*. [on-line]. © 2008. [cit. 2008-11-28]. Dostupné z <<http://esa.un.org/unup/>>, upraveno autorkou.

Příloha 2: Typologie slumů

1. V centrální části města:	X	2. Na periferiích:
	<i>Oficiální (formal)</i>	
Bytové jednotky (<i>tenements</i>): a) Zděděné (<i>hand-me-downs</i>) b) Postavené pro chudé (<i>built for poor</i>)		Soukromé byty nájemní (<i>private rental</i>)
Obytné domy ve státní správě (<i>public housing</i>)		Obytné domy ve státní správě (<i>public housing</i>)
Ubytovny (<i>hostels, flophouses</i>)		
	<i>Neoficiální (informal)</i>	
Nelegální nájemníci (<i>squatters</i>): a) Oprávněný (<i>authorized</i>) b) Neoprávněný (<i>unauthorized</i>)		Nezákonné dělení (<i>pirate subdivisions</i>): a) Obydlené vlastníkem (<i>owner-occupied</i>) b) K nájmu (<i>rental</i>)
Bezdomovci (<i>pavement dwellers</i>)		Nelegální nájemníci (<i>squatters</i>): a) Oprávněný (<i>authorized including site-and-services</i>) b) Neoprávněný (<i>unauthorized</i>)
x	<i>Uprchlické tábory (refugee camps)</i>	

Zdroj: DAVIS, M. *Planet of Slums*. Londýn a New York: Verso, 2006, 228 s. ISBN 1-84467-022-8, převzato ze str. 30.

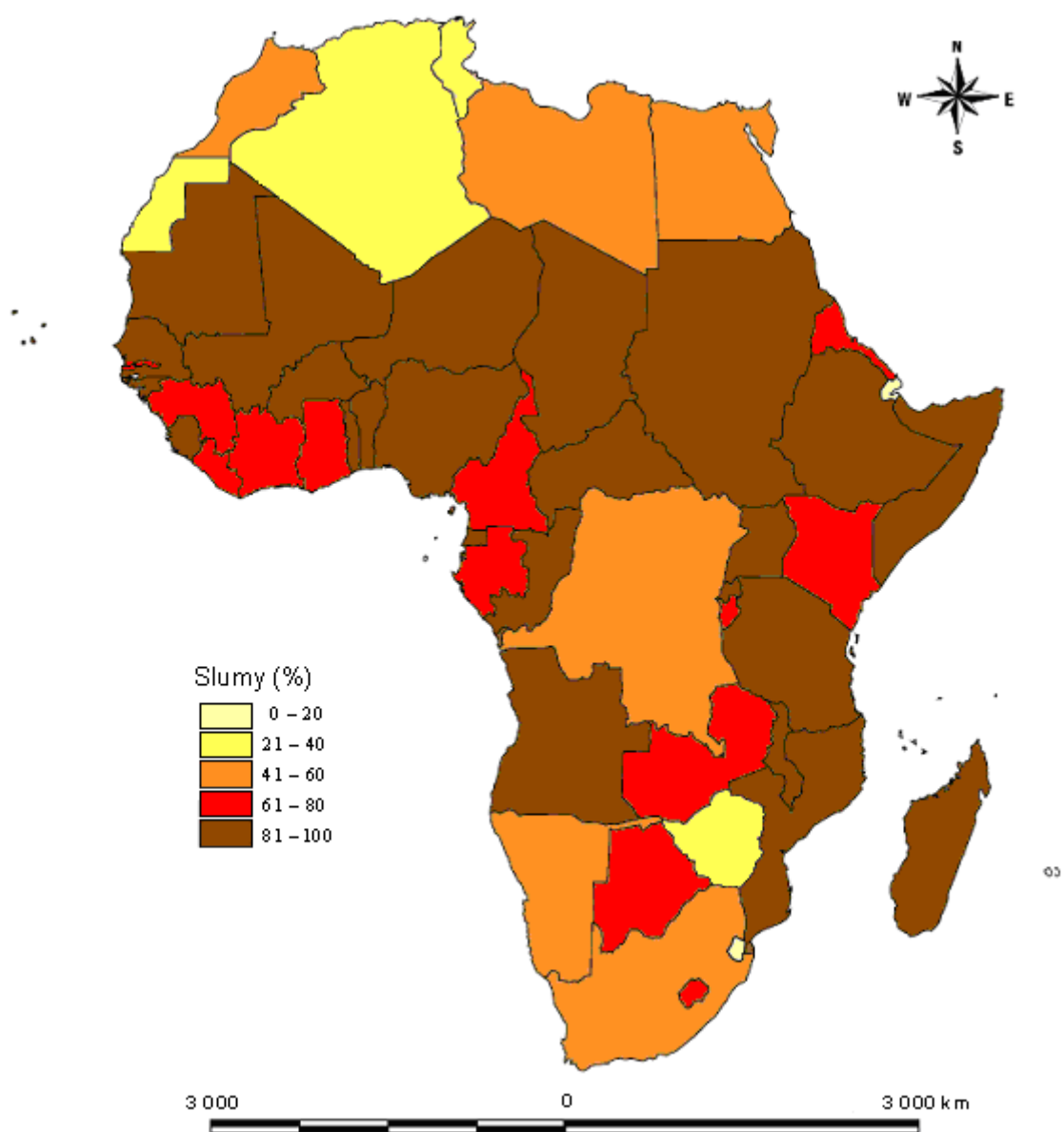
Příloha 3: Megaslumy v Africe podle počtu obyvatel v roce 2005

	<i>Megaslum</i>	<i>Město, správní oblast</i>	<i>Počet obyv. (v mil.)</i>	<i>Stát</i>
1.	<i>Ajgunle</i>	Lagos	1,5	Nigérie
2.	<i>Soweto</i>	Gauteng	1,5	Jihoafrická republika
3.	<i>Cape Flats*</i>	Kapské město	1,2	Jihoafrická republika
4.	<i>Pikine</i>	Dakar	1,2	Senegal
5.	<i>Imbaba</i>	Káhira	1,0	Egypt
6.	<i>Ezbet El-Haggana</i>	Káhira	1,0	Egypt
7.	<i>Cazenga</i>	Luanda	0,8	Angola
8.	<i>Kibera</i>	Nairobi	0,8	Keňa
9.	<i>City of the Dead</i>	Káhira	0,8	Egypt
10.	<i>Inanda INK</i>	Durban	0,5	Jihoafrická republika
11.	<i>Manshiet Nasr</i>	Káhira	0,5	Egypt
12.	<i>Mathare</i>	Nairobi	0,5	Keňa
13.	<i>Agege</i>	Lagos	0,5	Nigérie
14.	<i>Masina</i>	Kinshasa	0,5	Konžská dem. republika

* „Cape Flats“: Khayelitsha (400 000 obyv.), Mitchell's Plain (250 000 obyv.), Crossroads (180 000 obyvatek), a další malé čtvrti (ze sčítání lidu 1996)

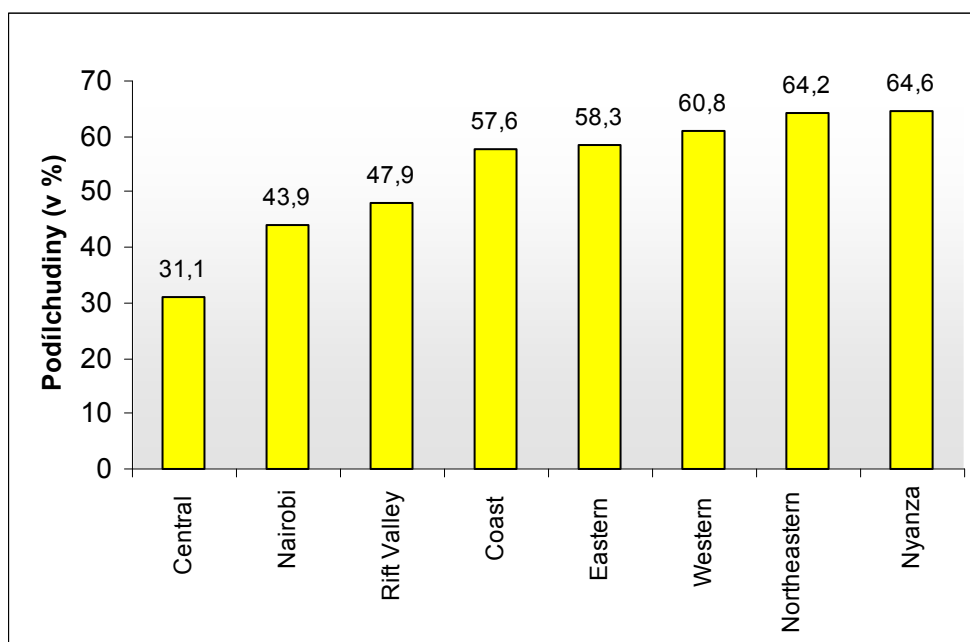
Zdroj: DAVIS, M. *Planet of Slums*. Londýn a New York: Verso, 2006, 228 s. ISBN 1-84467-022-8, převzato ze str. 28, upraveno autorkou.

Příloha 4: Rozšíření slumů v jednotlivých afrických zemích (v %)

Zdroj: UN-HABITAT. *Slums of the World: The face of urban poverty in the new millenium?* Keňa: UN-HABITAT, 2003. 90 s. ISBN 92-1-131683-9. [on-line]. © 2003. [cit. 2009-01-13]. Dostupné z <<http://www.unhabitat.org/pmss/getpage.asp?page=download&alt=1&publicationID=1124>>. Převzato ze str. 32, upraveno autorkou.

Příloha 5: Podíl chudiny v jednotlivých provinciích Keni v letech 1999/2000 (v %)

Zdroj: KENYA NATIONAL BUREAU OF STATISTICS. *Kenya Poverty Atlas II*. [on-line]. © 2008. [cit. 2009-02-11]. Dostupné z <<http://www.cbs.go.ke/surveys/poverty/pdf/KenyaPovAtlasIIfinal2cl.pdf>>. str. 11, upraveno autorkou.